

ADOLFAS DAMUŠIS

**Lietuvos gyventojų aukos
ir nuostoliai Antrojo pasaulinio
karo ir pokario 1940—1959 metais**

Antra pataisyta laida

a b
90

ADOLFAS DAMUŠIS

**Lietuvos gyventojų aukos
ir nuostoliai Antrojo pasaulinio
karo ir pokario 1940—1959 metais**

Antra pataisyta laida

1939-45 metų Antrasis pasaulinis karas ir pokaris žmonijai kainavo 35 milijonus gyvybių. Tai yra pasibaisėtinas skaičius. Bet jis pasidaro mums dar baisesnis ir skaudesnis, kai dabar vis daugiau aiškėja, kad dviejų sovietinių okupacijų metais KGB "genocidu buvo sunaikinta apie pusė milijono, tai yra 473,175 Lietuvos gyventojų. Tas sudaro apie septyniasdešimtąją dalį visų pasaulyje karo metu žuvusiųjų ir 15,136% visų Lietuvos gyventojų. Prie to dar pridėjus 210.000 nacių okupacijos aukų, t. y. 6,81% visų Lietuvos gyventojų, Lietuvai atitenka penkiasdešimt ketvirtoji dalis visų karo aukų. Tie visi 683.175 žuvusiųjų sudaro 22,17% visų Lietuvos gyventojų.

Tuo tarpu Lietuvos gyventojai vos tesudaro 1300-ąją dalį viso pasaulio žmonių skaičiuje. Taigi Lietuvos nuostoliai yra 24 kartus didesni negu pasaulio nuostolių vidurkis. Tokie karo nuostoliai yra išskirtina karo skriauda gyventojais negausiai Lietuvai. Tie mūsų nuostoliai yra tiek dideli, kad eilė autorių įvairiais pasiaiškinimais bando juos mažinti. Tie gi, kurie trėmimus pergyveno, arčiau juos pažino, tokiai autorių tendencijai priešinasi, ir ją laiko neteisingų duomenų kūrimu.

Mūsų tikslas yra, kiek galime tiksliau objektyviais duomenimis išsiaiškinti Lietuvos gyventojų nuostolius, patirtus šio Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais.

Karo eigoje keitėsi Lietuvos teritorija, tad keitėsi ir gyventojų skaičius. Vienas nekaimyniškas kaimynas, Vokietija 1939.III.23 dieną okupavo Klaipėdos uostą ir kraštą. Kitas nekaimyniškas kaimynas, Sovietų Sąjunga, 1939.X.10, gražino Vilnių ir ketvirtadalį Vilniaus krašto, bet įvedė į Lietuvą karines įgulas. Vėliau, 1940.VI.15 d., remdamiesi 1939 m. rugpjūčio 23 dienos Sovietų Sąjungos-Vokietijos sutartimi ir pirmuoju slaptuoju protokolu ir 1939 rugsėjo 28 dienos antruoju slaptuoju protokolu okupavo visą Lietuvą, 1940 birželio 15 d. Tikrumoje gi, antruoju protokolu Suvalkijos dalį Vokietija buvo pasilaikiusi sau. Tuo tarpu Stalino įsakymu ir tą „vokiškąją“ dalį Raudonoji armija buvo okupavusi. Tokia Sovietų Sąjungos konfrontacija galėjo išsivystyti į konfliktą su Vokietija. Bet abiem imperialistams pavyko niekingu pirkimo pardavimo, labai nedoru veiksmu, tą konfliktą likviduoti. Trečiuoju slaptu protokolu, 1941.I.20 d., Sovietų Sąjunga sutiko su-

mokėti Vokietijai 7.500.000 aukso dolerių kaip kompensacija už tą Lietuvai priklausančios Suvalkijos dalį. Tikėkimės, kad šio begėdiško ir abi valstybes žeminančio biznio, istorija nepamirš kaip politinės gėdos būdingą pavyzdį.

1945 m. gegužės mėn. Sovietų Sąjunga, laimėjusi karą prieš Vokietiją, prie okupuotos Lietuvos teritorijos prijungė Klaipėdos uostą ir kraštą. Rytų Prūsiją, t. y. prūsus, senąją lietuviškąją gentį, savo laiku kryžiuočių okupuotą, Sovietų Sąjungos rusų respublika pasilaikė sau.

Netiktai visi tie plėšimai ir „pirkiniai“ keitė Lietuvos gyventojų skaičių. Prie to dar ypatingai prisidėjo Sovietų genocidas ir Nacių holokaustas, kurie buvo vykdomi Lietuvos okupantų karo ir pokario metais.

Kol Lietuvos ištremtųjų bei sunaikintųjų sąrašai bus atidengti, tenka naudotis įvairiais kitais skaičiavimo metodais bei prieinamais šaltiniais, tikslesniam nuostolių išaiškinimui.

Šioje studijoje, tuo tikslu buvo panaudoti du lygiagretūs būdai: gyventojų surašymu (cenzu) ir spaudos bei liudytojų informacija. Tų dviejų būdų duomenys viens kitą papildė ir jais naudotis buvo atliktas aukų ir nuostolių apskaičiavimas.

Skaičiuojant pirmuoju būdu, buvo remiamasi gyventojų surašymo, t. y. cenzo duomenimis. Pirmiausia buvo stengiamasi gauti pirminius Lietuvos gyventojų skaičius 1940 metams ir 1959 metams, t. y. pradžiai ir pabaigai karo perijodo, kurio metu lietuvių tauta pergyveno skaudžius gyventojų nuostolius. 1959 metai buvo pasirinkti dar ir todėl, kad tais metais buvo įvykdytas visuotinas gyventojų surašymas.

Pirminiais Lietuvos gyventojais buvo skaitomi nuolatiniai originalieji Lietuvos piliečiai ir lietuviai ir mažumos, bet buvo neįskaitomi okupanto prigabenti kolonistai karo ir pokario metais.

1939 metų Lietuvos gyventojai, prie jų pridėjus Klaipėdos miesto ir krašto gyventojus, o taip pat gražinto Vilniaus miesto ir trečdaliao Vilniaus krašto gražintos dalies gyventojus, sudarė pradinį 1940 metų Lietuvos pirminių gyventojų skaičių.

Aiškinantis pirminius Lietuvos gyventojus 1959 metams reikėjo iš gyventojų surašymo cenzo skaičiaus atimti 1940-1959 metais iš Sovietų Sąjungos prigabentus kolonistus.

Nuostolių apskaičiavimui prie tų pagrindinių pirminių gyventojų skaičių 1940 ir 1959 metams dar reikėjo ir trečio skaičiaus ir būtent gyventojų prieaugio 1940-1959 metų laikotarpio.

Tų trijų skaičių pagalba jau buvo lengva apskaičiuoti pilną

Lietuvos pirminių gyventojų nuostolį visam 1940-1959 metų laikotarpiui. Dabar reikėjo tą nuostolį tiksliai paskirstyti pagal metus, pagal okupacijas, pagal sunaikintų gyventojų grupes ir pagal vietas.

Tam tikslui buvo panaudotas antras nuostolių skaičiavimo būdas. Jis rėmėsi spaudos informacija bei liudytojų parodymais.

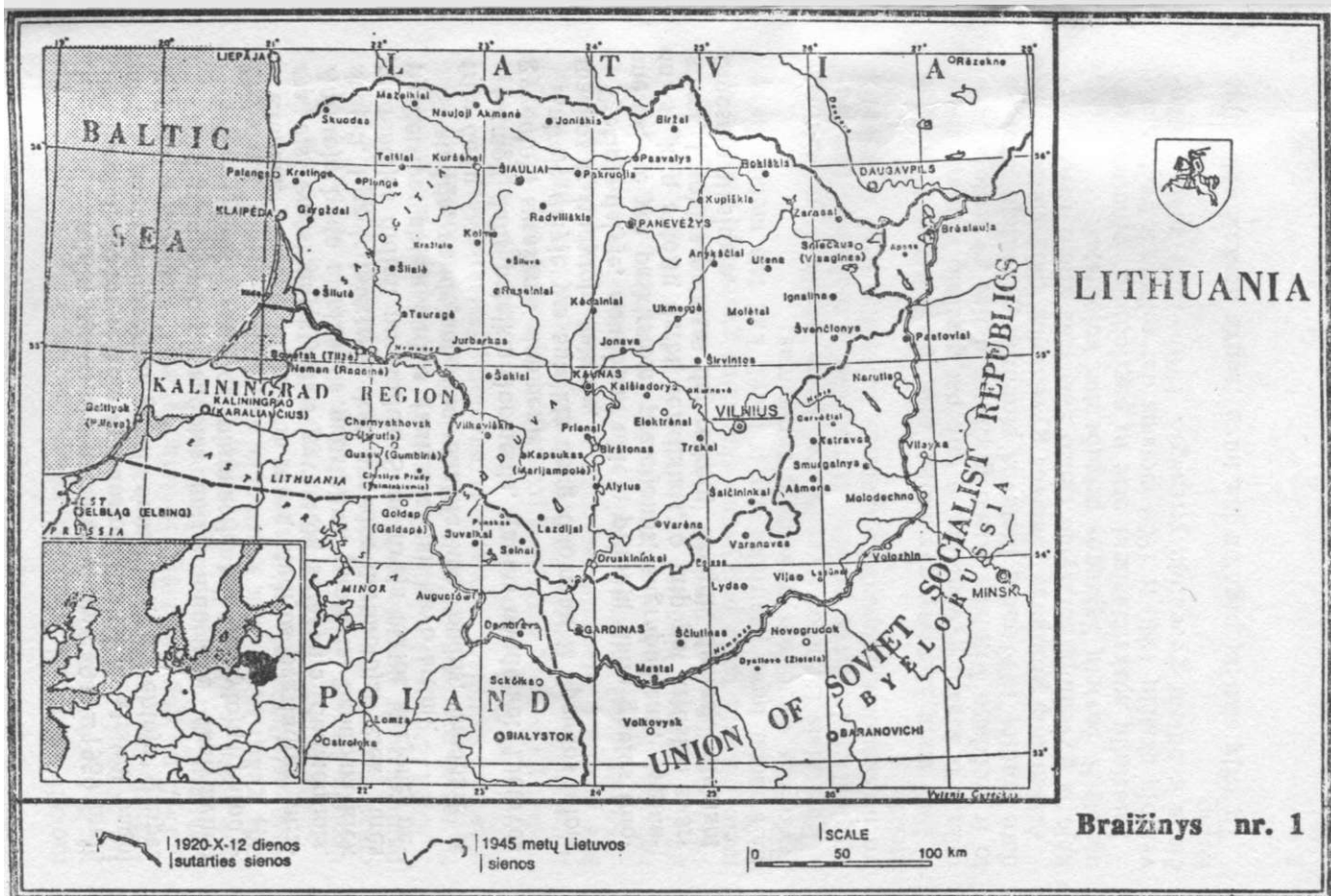
Žinoma, pirmasis būdas yra mūsų studijos pagrindinė atrama. Jis rėmėsi objektyviais gyventojų surašymo duomenimis. Antruoju būdu aiškinantis nuostolius, paprastai bandoma kiek abejoti. Lyg ir laukiama, kad spaudos darbuotojai kiek turės tendencijos didinti nuostolius. Šiuo atveju tokios abejonės nepasiteisino: abiem būdais gauti skaičiai buvo artimi.

Ši studija, naudojant abu skaičiavimo būdus, susidarė iš trijų dalių.

Pirmoji dalis pateikia duomenis, gautus naudojant Lietuvos gyventojų surašymo duomenis.

Antroje dalyje yra sutelkta daug duomenų iš spaudos informacijos ir liudytojų šaltinių.

Trečioje dalyje, naudojant abiejų pirmųjų dalių gautus duomenis, jie yra paskirstomi pozicijomis, sugrupuojami, lyginami su kitų autorių darbų rezultatais, o taip pat kritiškai svarstomi, į kokias pataisas dar reikėtų kreipti dėmesį, siekiant didesnio tikslumo.

LITHUANIA

1920-X-12 dienos
sutarties sienos

1945 metų Lietuvos
sienos

SCALE
0 50 100 km

Braižinys nr. 1

I dalis

Aukos ir nuostoliai remiantis gyventojų surašymu

1. Lietuvos teritorijos ir gyventojų skaičiaus kitimai

Kaip jau anksčiau išangoje buvo minėta, keli objektyvūs duomenys yra būtinais reikalingi kaip atramos taškai, norint bent apytikriai Antrojo pasaulinio karo ir pokario metų Lietuvos nuostolius apskaičiuoti.

Tie objektyvus duomenys, čia pradžioje aiškinami ir vėliau skaičiavimuose naudojami, yra:

- Lietuvos pradinis prieškarinis pirminių* gyventojų skaičius;
- Galutinis pokarinis, t.y. pogenocidinis ir pohlolokaustinis 1959 metų Lietuvos pirminių gyventojų skaičius;
- Gyventojų metinio prieaugio nuošimtis viso nagrinėjamo laikotarpio nuo 1940 iki 1959 metų;
- Faktinių nuostolių skaičiai pagal metus bei nuostolių susidarymo aplinkybės.

1959 metai pasirinkti todėl, kad tais metais okup. Lietuvoje buvo įvykdytas visuotinis gyventojų surašymas ir tada jau nebuvo masinių trėmimų į Gulago vergų stovyklas.

Antrojo pasaulinio karo metu labai daug keitėsi tiek Lietuvos teritorija, tiek ir gyventojų skaičius (braižinys 1). Lietuvos teritorijos kitimą lėmė imperialistinių kaimynų agresijos.

1920 metų liepos mėn. 12 d. sutartimi su Sovietų Sąjunga Lietuvai buvo pripažinta teritorija 83,111 kv. km. ploto.

1920 metais spalio 9 d. Lenkija, sulaužydama tarptautinę sutartį, okupavo sostinę Vilnių ir Vilniaus kraštą, Lietuvos teritorijos visą trečdalį, 27,441 kv. km. plotą. Lietuvos teritorija sumažėjo iki 55,670 kv. km.

1839 metais kovo 23 d. Vokietija okupavo Klai-

* Pirminiai gyventojai — vietiniai gyventojai Lietuvoje, be okupantų įkurdintų kolonistų.

pėdos uostą ir kraštą, viso 2.850 kv. km. Tuo laiku Lietuvos teritorija buvo pasiekusi minimumą, 52,820 kv. km.

Vokietija, susitarusi su Sovietų Sąjunga, 1939 metų rugsėjo 1–20 dienomis ginkluota invazija pasidalino Lenkiją. Lietuva, nors Vokietijos vyriausybės kelis kartus kurstoma, nesutiko skelbti Lenkijai karo. Paskelbė neutralumą. Į Lietuvą pabėgusiems nugalėtos Lenkijos kariams ir apie 15.000 žydų tautybės Lenkijos piliečiams suteikė egzilų teises ir leido laisvai vykti iš Lietuvos, kur jie norėjo. Tai buvo speciali privilegija, kurios kitos valstybės egzilams nedavė.

1939 metais spalio 10 dienos susitarimu Sovietų Sąjunga prievarta įvedė savo karines jėgas į Lietuvą ir Lietuvai gražino Vilnių ir 6.880 kv. km., t.y. tik vieną ketvirtadalį (24,77%) 1920 metais Lenkijos aneksuotos teritorijos. Kitą didžiąją dalį 20.561 kv. km., 75,23% atidavė Gudijai. Lietuvos teritorija 1939.X.10 d. padidėjo iki 59.700 kv. km.

1940 metais birželio 15 dieną Sovietų Sąjunga, okupavusi Lietuvą, Lietuvai priskyrė dar keliolika Vilniaus krašto kaimų su 2.646 kv. km. Taip okupuotos Lietuvos teritorija padidėjo iki 62.346 kv. km. Vokietijai 1945 metais karą pralaimėjus, okupuotai Lietuvai grįžo 2.850 kv. km. Klaipėdos krašto ir uosto plotas, padidindamas Lietuvos teritoriją iki 65.196 kv. km.

Lietuvos gyventojų skaičius kitėjo ne tik dėl teritorijos kitimų, bet daug daugiau dėl sovietinio genocido, ypač nukreipto prieš Lietuvių tautą ir tam tikra dalimi prieš turtinuosius žydus ir bolševikams ideologiškai nepriimtinius sionistus, ir dėl nacių holokausto, daugiausia nukreipto prieš žydų tautą bei gana stambia dalimi ir prieš lietuvių tautos žmones.

Čia pateikiama gyventojų skaičių suvestinė rodo, kaip tie skaičiai kito.

1923 metų surašymu, be Vilniaus ir Vilniaus krašto bet su Klaipėdos kraštu, Lietuvoje buvo	2.170.616 gyv.
--	----------------

1939 metų pradžioje, dar su Klaipėdos kraštu, Lietuvoje buvo	2.575.030 gyv.
---	----------------

1939 metais kovo 23 dieną Vokietijai okupavus Klaipėdą, Lietuva neteko	154.000 gyv.
--	--------------

1939 metų pabaigoje
su ketvirtadaliu Vilniaus krašto ir Vilniumi
bet be Klaipėdos uosto ir krašto
Lietuvoje buvo 2.880.000 gyv.

1940 metais birželio 15 dieną
Sovietų Sąjungai Lietuvą okupavus,
Lietuvai buvo priskirta dar keliolika
Vilniaus krašto kaimų, gyventojų skaičius
padidėjo iki 2.925.271 gyv.

1945 metais okupuotai Lietuvai grįžo
Klaipėdos uostas ir kraštas, 156.018 gyv.
pirminių gyventojų skaičius padidėjo iki 3.081.289 gyv.

2. Lietuvos pirminių gyventojų skaičius karo pradžioje

Tą paskutinįjį skaičių 3.081.289 ir tenka laikyti Lietuvos pradiniu pirminių gyventojų skaičiumi Antrojo pasaulinio karo metu. Jis apima pilną Lietuvos teritoriją su Vilniumi, su Vilniaus krašto trečdaliu, su Klaipėdos uostu ir kraštu, grįžusiais karo eigoje. 3.081.289, Lietuvos pirminių gyventojų skaičius yra pirmasis pagrindinis mūsų atramos taškas Lietuvos gyventojų nuostoliams skaičiuoti.

3. Lietuvos pirminių gyventojų skaičius 1959 metais

Suradus 1959 metų Lietuvos pirminių gyventojų skaičių, nuostolių skaičiavimams bus gautas antrasis atramos taškas.

Pagal gyventojų surašymo duomenis pilnas okupuotos Lietuvos gyventojų skaičius 1959 metams buvo 2.711.445*.

Per 1945—1959 metus Lietuvoje įkurdintų kolonistų skaičius siekė 225.075 asmenis. Iš pilno okup. Lietuvos gyventojų skaičiaus atėmus kolonistų skaičių, bus gautas Lietuvos pirminių gyventojų skaičius 1959 metais.

$$2.711.445 - 225.075 = 2.486.370$$

* Per 19 okupacijos metų pirminių Lietuvos gyventojų skaičius ne tikrai nepadidėjo, bet dargi sumažėjo 594.919 gyventojų. Tas rodo, kaip intensyviai genocidas ir holokaustas naikino Lietuvos piliečius.

Tai yra antrasis pagrindinis atramos taškas tiksliam gyventojų nuostoliui apskaičiuoti.

Iš pradinio Lietuvos pirminių gyventojų skaičiaus atėmus 1959 metų pirminių Lietuvos gyventojų skaičių jau yra gautama viena dalis Lietuvos karo nuostolių:

$$3.081.289 - 2.486.370 = 594.919$$

4. 1949 – 1959 metų gyventojų prieaugio nuošimčiai

Pilnam nuostolių skaičiui rasti reikia apskaičiuoti Lietuvos gyventojų prieaugį visam tam karo ir pokario 1940–1959 metų laikotarpiui. Tą visų metų prieaugį pridėjus prie 594.919 bus gautas pilnas tikrasis Lietuvos gyventojų nuostolių skaičius.

Gyventojų prieaugio apskaičiavimus vykdant, turi būti išsiaiškinti to laikotarpio kiekvieniems metams gyventojų prieaugio nuošimčiai ir gyventojų skaičiaus kitimai.

Gyventojų prieaugio nuošimčiai. 1940–44 metams metinio prieaugio nuošimčiai buvo apskaičiuoti, naudojant prof. K. Pakšto pateiktus gyventojų metinius prieaugius.¹

$$1940 \text{ metų } 26.000 / 2.925.271 \times 100 = 0,82 \%$$

$$1941 \text{ metų } 25.000 / 2.789.410 \times 100 = 0,92 \%$$

$$1942 \text{ metų } 36.000 / 2.716.000 \times 100 = 1,30 \%$$

$$1943 \text{ metų } 33.000 / 2.637.068 \times 100 = 1,25 \%$$

Antrosios sovietinės okupacijos pirmiesiems šešeriems 1945 – 1950 metams nerasta tiesioginių duomenų. Tad pasinaudota

¹ Kazys Pakštas, Lietuvių enciklopedija, XV tomas, 1968, 448 p.

Metinių prieaugių nuošimčių skaičiavimuose panaudoti gyventojų skaičiai įvairuoja. Jie paimti iš tolimesniųjų šio straipsnio lentelių (5 lentelė). Tie skaičiai gauti, atėmus iš Lietuvos pirminių gyventojų skaičiaus to metų genocido bei holokausto gyventojų nuostolius ir pridėjus metinius gyventojų prieaugius.

netiesioginiu apskaičiavimu ir logine prielaida. Pagal gyventojų surašymo duomenis 1959 metais okupuotoje Lietuvoje gyveno 233.000 asmenys, gimę 1945-50 metais. Tai reikštų, kad metinio prieaugio vidurkis buvo 38.833 asmenys, t.y. gyventojų metinio prieaugio nuošimtis buvo:

$$\frac{38.833}{2.711.445} X = 1,43\% ^2$$

Tai būtų neįtikėtina aukštas metinio prieaugio nuošimtis anų metų sąlygomis. Per tuos metus lietuvių tauta pergyveno sovietinio genocido žiaurumo viršūnę. Tais metais Stalinas intensyviausiai lietuvių tautą naikino. Tokio teroro sąlygomis pirminių gyventojų prieaugio nuošimtis galėjo būti ypač mažas.

Nepaneigiant surašymo duomenų skaičiaus tikslumo, būtų galima naudoti tokią prielaidą: 1945-50 metais į Lietuvą buvo atgabenta daug kolonistų iš Sovietų Sąjungos. Greičiausiai tai buvo gana jaunos šeimos. Pakliuvusios į geresnes Lietuvos gyvenimo sąlygas, jos efektyviai rūpinosi savo šeimos prieaugiu. Tad jų šeimose per šešerius metus vaikų prieaugis galėjo pasiekti 95.000. Tada to laikotarpio pirminių originalių lietuvių šeimų prieaugis tebutų 138.000, t.y. metinis vidurkis 23.000. Tokiu būdu metinio prieaugio nuošimčio vidurkis būtų šiek tiek didesnis nei 0,8% . Toks žemesnis vidurkis jau labiau tiktų ano meto labai sunkioms lietuvių gyvenimo sąlygoms. 1945-50 metų laikotarpiu metinio prieaugio apskaičiavimuose tas 0,8%, prieaugio nuošimtis ir buvo naudojamas.

1950-56 metų laikotarpiui sovietiniai šaltiniai pateikia metinio prieaugio nuošimčių vidurkį 1,1% .^{3 4}

Tų visų trijų laikotarpių duomenis panaudojus, visam 1940-59 metų laikotarpiui gaunamas 1,0% gyventojų prieaugio metinis nuošimtis. Reiškia prieaugis — šimtui piliečių vienas jaunas pilietis. Toks prieaugis yra žemiau normalaus metinio prieaugio vidurkio. Tai suprantama, atsižvelgiant į labai sunkias lietuvių tautos tų metų gyvenimo sąlygas.

2 1959 metų visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys, Valst. Statistikos leidykla, Vilnius, 1963, 17 p.

3 Augustinas Izdelis, „Population Change“, 1983, 91 p., spaudai paruošta studija.

4Narodnoje chozajstvo Litovskiej SSR (Lietuvos tautinis Ūkis), Vilnius, 1957, 7 p.

Jeigu šiuose apskaičiavimuose būtų naudojami didesni prieaugio nuošimčiai, tai būtų gauti dar didesni gyventojų nuostoliai, negu čia pateiktieji.

5. Lietuvos gyventojų prieaugiai 1940-1959 metams

Lietuvos gyventojų prieaugiai 1940-59 metų laikotarpiu yra apskaičiuoti naudojant metinių gyventojų prieaugio nuošimčius, pateiktus 4-me skirsnyje. Pirmoje lentelėje yra jų suvestinė siekianti 458.266 asmenis. Tai yra trečias svarbus skaičius pilnam Lietuvos gyventojų nuostolių suradimui.

1 lentelė

LIETUVOS GYVENTOJŲ PRIEAUGIS
ANTROJO PASAULINIO KARO IR POKARIO 1940-1959 metais

metai	metinio prieaugio proc.	metų skaičius	gyventojų prieaugis
1941	0,82	1	23.937
1944	0,92	1	
	1,27	2	97.341
1947	0,80	3	65.682
1949	0,80	2	39.591
1953	0,80	1	
	1,10	3	93.832
1959	1,10	5,5	137.883
Viso:		18,5	458.266

6. Aukos ir nuostoliai gyventojų surašymo duomenimis

Šių gyventojų 1940-59 metų prieaugį sudėjus su gyventojų skirtumu tarp pradinio pirminių gyventojų skaičiaus ir 1959 metų pirminio gyventojų skaičiaus bus gauti Antrojo pasaulinio karo ir pokario Lietuvos gyventojų nuostoliai, remiantis gyventojų surašymo duomenimis.

$$594.919 + 458.266 = 1.053.185$$

I šį nuostolių skaičių įeina sovietinio genocido sunaikinti Lietuvos piliečiai, nacių holokausto ir sporadinių ekzekucijų

aukos bei žuvusieji koncentracijos stovyklose, o taip pat visi emigravusieji, repatrijavusieji, bei Sibire dar 1959 metais užsilikusieji gyvieji.

Kiek dabar yra patirta, Sibiro tremtinių draugijos sąrašė Lietuvoje yra apie 120.000 narių. Taigi pagal mūsų apskaičiavimus 1959 metais Sibire dar galėjo būti užsilikusių apie 50.000 lietuvių tremtinių. Tą kiekį reikia atimti nuo pirmo apskaičiuoto nuostolių: $1.053.185 - 50.000 = 1.003.185$.

Gyventojų nuostolių suvestinė remiantis surašymo duomenimis yra pateikiama 2 lentelėje.

2 l e n t e l ė

NUOSTOLIAI GYVENTOJŲ SURAŠYMO DUOMENIMIS

Su Vilniumi, su Vilniaus krašto trečdaliu ir su 1945 metais grįžusiu Klaipėdos uostu ir kraštu Lietuvoje buvo pirminių gyventojų (1 ir 2 skirsniai)	3.081.289
1959 metų gyventojų surašymu, atėmus kolonistus, pridėjus grįžusius iš Gulago, Lietuvoje pirminių gyventojų buvo (Duomenys iš 3 skirsnio)	2.486.370
Gyventojų skirtumas tarp 1940—1945 ir 1959 metų	594.919
Lietuvos pirminių gyventojų prieaugis 1940—1959 metais (Duomenys iš 1 lentelės)	458.266
Gyventojų nuostolis, įskaitant grįžusius iš Gulago	1.053.185
1959 metais gyvieji, užsilikę Sibire	<u>50.000</u>
Gyventojų nuostolis, atskaitant ir gyvuosius dar 1959 metais užsilikusius Sibire	1.003.185

II dalis

Lietuvos gyventojų nuostoliai spaudos duomenimis

Faktiniai Lietuvos gyventojų karo ir pokario 1940-1951 metų nuostoliai buvo sutelkti naudojant spaudoje paskelbtus duomenis. Tie nuostoliai pateikiami chronologinėje eilėje, nurodant jų šaltinius.

Pirmoji sovietinė okupacija 1940.VI.15—1941.VI.22

1. Vadovaujančių asmenų suėmimas ir ištrėmimas

1940 metų liepos 11—14 d. ir 18-19 d. 2.000 asmenų buvo areštuoti, išvežti ir per vienerius bei dvejus metus Gulage sunaikinti.^{5 6}

2. Repatriantai į Vokietiją.

1910 metų pabaigoje ir 1941 metų pirmoje pusėje pagal Stalino ir Hitlerio sutartį į Vokietiją repatrijavo apie 60.000 asmenų. Jų tarpe buvo gana daug lietuvių, pasinaudojusių pasitaikiusia proga išvengti sovietinio teroro.⁷

3. Lietuvos karių areštai ir įkalinimas.

Gulago koncentracijos stovykla Norilske, Sibiro arktikos zonoje, Jenisiejaus upyno srityje buvo pagrindinė Lietuvos karių naikinimo vietovė. Iš sovietinių politrukų kontrolės išsivadavusių karių surinktomis žiniomis Norilske ir kitose kon-

5 N. E. Sūduvis, „Vienų vieni“, 1964, Brooklyn, N.Y., 5? p. rašo: „Pirma masinio suėmimo banga buvo įvykdyta 1940.VII.11—14 d. Pagal Antano Sniečkaus patvirtintą 1940.VII.7 dienos slaptą įsakymą suimti 2.000 veikėjų“. Įsakyme rašoma „...nuteisti sunkiems darbams į Rusijos tolimuosius Rytus ir Šiaurę“.

⁶ I. Pajaujis Javis, „Soviet Genocide in Lithuania“, 1980, Manyland Books, Inc., New York, 24 p.

⁷ P. Zundė, „Lietuvos gyventojų nuostoliai“, Lithuanus, Nr. 3-4, 1961 m., „Į Vokietiją 1940—41 m. repatrijavo 52.000. Kitų žodinių šaltinių žiniomis apie 60.000. (aut.), įskaitant individualiai pabėgusius.“

centracijos stovyklose sunaikinta apie 500 karininkų, 6.000 puskarininkių ir kareivių.^{8 9 10}

4. 1940 – 41 metais pirmosios sovietinės okupacijos metu kalinių likvidavimas.^{11 12}

Po 1940 metų liepos 11-14 d. d. ir po 17–18 d. d. vadovaujančių asmenų masinio arešto tų pačių metų lapkričio 5-6 d. d. sekė kitų areštų banga. Jos metu buvo suimti tūkstančiai asmenų. Po to, suėmimai vyko beveik kas naktį. Politinių kalinių skaičius siekė 15.000. Apie 9.500 jų buvo sunaikinti Lietuvoje, Sibiro šiaurėje, bei europinės Rusijos teritorijoje prieš pat karo pradžią.¹³

Pirmasis masinis šeimų trėmimas.*

Vieną savaitę prieš Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo pradžią, 1941 m. birželio 14–17 d. d. bolševikinė okupacinė administracija įvykdė Kremliaus įsakymą masiškai ištremti Lietuvos šeimas į Gulago vergų stovyklų sistemą. Pagal eilę šaltinių, ištremtųjų skaičius siekė 34.240. Kiti šaltiniai mini net 40.000.

Geležinkelio įstaigoje rastame sąrašė yra 30.485 asmenys

8 Stasys Raštikis, „Lietuvos kariuomenės tragedija“, Lietuvių archyvas, 1952 m., Brooklyn, N.Y., 284–365 p., red. dr. prel. J. Prunskis.

9 Kazys Ališauskas, „1940 m. bolševikams Lietuvą užėmus“, Lietuvių enciklopedija, XV t. 1968 m., 118–119 p., „Surinktomis žiniomis bolševikai Lietuvoje per vienerius metus išžudė ir išveža apie 500 karininkų ir 6.000 puskarininkių ir kareivių“.

¹⁰ Kipras Bielinis, „Teroro ir vergijos imperija Sovietų Rusija“, 1963 m. New York, 240 p. Grįžę vokiečiai, Antrojo pasaulinio karo belaisviai: „teigia, kad dėl nepakankamo maisto, ligų ir žudymų pabaltiečių karių ne daug kas išliko gyvi. Kas lenkams Katynas, tas pabaltiečiams Norilskas.“

¹¹ J. Pajaujis-Javis, op. cit., 140–143 p

12 Sūduvis, op. cit., 53 p. ... karo pradžioje kalėjimuos ir koncentracijos stovyklose laikomus kalinius bolševikai ėmė masiškai žudyti – Kretingoje, Petrašiūnuose, Pravieniškėse (apie 700 kalinių ir lietuvių sargybinių su jų šeimomis), Panevėžyje, Raseiniuose, Sargėnuose, RAINIŲ MIŠKELYJE. Smėlynėje prie Červenės Baltgudijoje rasta nužudyta 1.114 lietuvių.

¹³ Pajaujis-Javis, op. cit., 45–60 p. „Massacre of Political Prisoners“ „Only a small part of the 12.000–15 000 arrested during the first year of the Soviet occupation of Lithuania were deported to Russia in advance. Some were taken there during the Soviet retreat, but many were murdered on the street, in the prisons or somewhere near-by, while others were murdered as they were force-marched to the east.“

* Priedas Nr. 1.

(Priedas Nr. 1). Tame sąrašė yra sužymėtos trėmimo datos, paskirties stotys, tremtinių skaičiai ir važtaraščių numeriai.^{14 15}

Kitas pabaltiečių, tremiamųjų į Sibirą, sąrašas buvo rastas NKVD įstaigoje Rygoje. Jame surašyta 21.214 asmenų. Jų paskirties stotys: Omskas, Tomskas, Bijsk, Barnaul, Slavogorod, Alensk. Ten informuojama, kad iš Lietuvos išvežta apie 35–40 tūkstančių įvairių profesijų asmenų su šeimomis. Yra taip pat žinoma, kad kelionėje vyrai buvo atskirti nuo šėimų.¹⁶

6. & 7. Aktyviųjų lietuvių gaudymas ir žudymas prieš pat karo pradžia ir sukilimo aukos.

1941-42 metais Lietuvos policija ištyrė ir surašė protokolus, liudininkai patvirtino, sudarė sąrašus aktyviųjų lietuvių, kuriuos komunistų partijos nariai, remiami besitraukiančių KGB ir Raudonosios armijos dalinių nužudė prieš pat karo pradžia ir tuoj karui prasidėjus.

Tie 88-iuose valsčiuose surinkti duomenys yra surašyti 201 šapirografuotų puslapių leidinyje. Visi nužudytieji su keliolika neatpažintų asmenų yra identifikuoti vardu, pavarde, amžiumi, bei gyvenamos vietovės adresu ir kitomis biografinėmis žiniomis. Jie buvo atrasti, atkasti iš masinių seklių duobių ir palaidoti kapinėse.

Suskaičiavus 88-iuose valsčiuose nukankintus lietuvius, rasta apie 1.430 asmenų. Šį žuvusiųjų skaičių perskaičiavus interpolacijos būdu į visus 380 Lietuvos valsčius ir to skaičiaus imant tiktai 65% buvo gauta apie 4.030 prieš karą ir karo eigoje žuvusiųjų. Į tą skaičių įeina apie 2.000 sukilime kritusių aktyvistų sukilėlių.^{17 18}

8. Žydų tautybės asmenys ir dalis Lietuvos karių, pasitraukusių su frontu į Sovietų Sąjungą.

14 Leonardas Kerulis, Išvežtųjų lietuvių sąrašas, (A Register of Deported Lithuanians), 1981, Pasaulio Lietuvių Archyvas.

15 Jurgis Glušauskas, „Buvusio komisaro liudijimas“. „Maskva reikalavo iš Lietuvos ištremiti 700.000 asmenų, t.y. ketvirtadalį tautos. Okupuotos Lietuvos tarybinė vyriausybė buvo priversta prašyti Kremliaus Vyriausių Komitetą išvežti iš Lietuvos nepageidaujama elementą. Justinas Paleckis, Lietuvos TSR prezidentas du kart apalpo, bet pageidavimą išpildė.“

16 Vytautas Vaitekūnas, „Deportation“, Lithuanus, Vol. 17, No. 2, 1971.

17 Lietuvos policijos 1942 metų protokolų leidinys, „Bėgančiųjų kerštas“.

18 Algirdas M. Budreckis, „The Lithuanian National Revolt of 1941“. Rutgers University, 231 p., 1962.

Apie 5.000 lietuviškojo 29-ojo sovietinio korpo karių, kuriems nebuvo pavykę išsivaduoti iš sovietinių politrukų kontrolės, turėjo su frontu pasitraukti į Sovietų Sąjungos rytus.¹⁹

Apie 15.000 žydų tautybės Lietuvos piliečių savanoriškai traukėsi su Raudonąja armija į Sovietų Sąjungą. Vieni jų traukėsi kaip bolševikų kalaborantai, bijodami gyventojų keršto, kurių šeimos narius bei juos pačius tardydami kalėjimuos persekiojo, bodami aktyvas ir žiaurūs sovietiniai pareigūnai. Kiti gi traukėsi, bijodami nacių, kurie žydų tautybės asmenis naikino be atodairos.²⁰

Nacių okupacija 1941.VI.26 — 1944, ruduos

9. Sunaikinti pyliavas boikatavę ūkininkai, prievarta Vokietijon išgabanti darbininkai, pagelbinių dalinių nariai, nacių sporadiškos egzekucijos aukos.

Darbo tarėjo J. Paukščio privačia informacija per trejus nacių okupacijos metus Lietuvoje buvo sugaudyti 75.000 darbininkų ir išvežti į Vokietiją.²¹ Daugelis jų dėl įvairių konfliktų

¹⁹ Škirpa, Sukilimas, op. cit. Birželio mėn. 14 d. (1941 m.) ...iš 20-to korpuso abiejų poligonų (Varėnos ir Pabradės) buvo išvežta apie 300 lietuvių karininkų. Apie išvežtųjų likimą daugiau jokių žinių negauta." (295 p.) „Birželio mėn. 22 d. vokiečių kariuomenei peržengus sieną Sovietų kariuomenės vadų tarpe kilo panika. 29-to korpuso lietuviai kariai spontaniškai sukilo. Varėnos poligone sukilimas įvyko jau 22 d. vakare ...Pabradės poligone lietuvių karių sukilimas įvyko 24 d. Atsipalaidavo apie 5.000 kareivių." (296 p.)

²⁰ Dov. Levin, Yad Vasham studijoje 1984, vol. XVI, Jerusalem, Israel.

„roughly 15.000 (Jevvs. auth. note) were evacuated or escaped to the interior of the Soviet Union during the withdrawal of the Red Army from Lithuania in June 1941." (334 p.)

„The Red Army's Lithuanian Infantry Division No. 16 was established in December 1941 near the city of Gorki in the Soviet Russian Republic. At Its peak, the division numbered 12.000 soldiers and officers: a large majority were Lithuanian citizens; a few were former Soviet citizens. The national composition of the division was as follows: Jews — 45 to 50% ; Lithuanians (including those born in the Soviet Union and residents there) — 25 to 30% ; Russlans (virtually all of them Soviet residents) — 20 to 25% ; others — 4% to 5%. Thus for a long time Jewish soldiers constituted the largest national contingent of the Division. Heavy losses suffered by the Division in the period between the winter of 1943 and the end of the war...It seems likely that on May 8, 1945, the date of Germany's surrender, only 10% of the original number of Jewish soldiers remained in the Division." (349 p.)

* Priedas nr. 2

²¹ J. Paukščio, darbo tarėjo, privati informacija, 1944 m.

su naciais darbų prižiūrėtojais buvo atsidūrę koncentracijos stovyklose. Dachau koncentracijos stovykloje žuvusiųjų tarpe buvo per 5.000 lietuvių, Flossenburgo stovykloje apie 3.000 žuvusiųjų lietuvių. Apytikriu skaičiavimu koncentracijos stovyklose viso žuvusiųjų buvo apie 17.000 darbininkų.

Už maisto kvotų neišpildymą ūkininkai buvo baudžiami mirtimi bei kalėjimu. Taip pavyzdžiui vokiečiai iš Lietuvos besitraukdami apie 700 ūkininkų kalinių išvežė iš Kauno kalėjimo į IX fortą ir sušaudė.

N. E. Sūduvis, knygoje „Vienų vieni“ 151 p. rašo: „1942 metais keli šimtai ūkininkų iš Suvalkijos, tarp jų moterys, už pyliavų nepristatymą buvo išvežti į Vokietijos konc. stovyklas ir apie juos niekas daugiau nieko negirdėjo. Už pyliavų neišpildymą eilė ūkininkų demonstratyviai buvo sušaudyti.“²²

Žiauriausias iš visų nacių komisarų buvo Vilniaus apygardos komisaras Wulf. Jo ūkio vadovas Rexin pats dalyvavo ūkininkų egzekucijose. Tam pasirinkdavo turgaus dieną ar šventę ir žmonių akivaizdoje ekzekucijas įvykdydavo ir lavonus palikdavo turgaus aikštėje kelias dienas. Pogrindžio spauda yra aprašiusi Trakų, Pabradės, Rudaminos, Riešės, Paberžės ir kitų valsčių egzekucijas. Apie penketą ūkininkų iš kiekvieno valsčiaus žmonių įgašdinimui viešai sušaudydavo.“²³

„Teroras ypač veikė, kai 1943 metų viduryje buvo paskirtas naujas SS policijos vadas partijos generolas Harm, atkeltas iš Dniepropetrovsko, kur buvo spėjęs pasižymėti represijomis prieš ukrainiečius. Pasitelkęs Vilniaus miesto ir apygardos komisarus Hingstą ir Wulfą, sudarė 5.000 esesininkų dalinį ekspedicijoms. Generolo „Harm ekspedicininkai Švenčionių apskrityje suėmė 2.000 asmenų. Vėliau nusiaubė Svyrius, Pabrąde, Rievę, Neinančius, Trakus, Valkininkus, Varėną, Eišiškes, Žiežmarius. Perloja atsigynė kulkosvaidžiais.“²⁴

1942 metų viduryje Sovietų Sąjunga pradėjo siųsti vis daugiau partizanų į šiaurės rytų Lietuvą — Biržų, Zarasų, Rokiškio, Utenos, Švenčionių, Vilniaus, Trakų sritis. Partizanai plė-

22 Sūduvis, op. cit., 151 p.

23 Sūduvis, op. cit., 193 p. „1943.VI.11 keturi Eitkūnų gestapo tarnautojai atvyko į Eglininkų kaimą, Vilkaviškio apskr. pas sklypininką Klevičių. Jis numatydamas, kad atvyko jo suimti, iš automatinio ginklo nušovė visus keturis gestapininkus ir pats su šeima pasislėpė.“ Vėliau, jis buvo sugautas ir nacių sušaudytas, taip pat visa jo šeima ir 100 įtarių jo padėjėjų.

24 Perlojos miestelio rezistencija, Į Laisvę, antinacinio pogrindžio laikraštis, 1943.IX.17 18-19 nr.

šė ūkininkus, atimdami maistą, galvijus. Jie taip pat užpuldavo vokiečius. Ten, kur sovietiniai partizanai nušaudavo vokiečių karius, gestapas keršydavo vietiniams gyventojams, sudegindamas trobesiuose visas ūkininkų šeimas.

Taip Pirčiupio kaimas buvo sunaikintas 1944 metais birželio 3 dieną. Visi 119 ūkininkų šeimų nariai buvo sudeginti jų namuose. Žudynėms vadovavo Eišiškių komendantas Giessler. Lietuvos Pirčiupis yra lygus Čekoslovakijos Lidiče.^{25 26} (3 lentelė)

10. Nacių holokausto aukos.

Sovietinių autorių duomenimis Lietuvoje 1941 metais su Vilniumi ir trečdaliu Vilniaus krašto buvo apie 8,0% žydų.

Tokiu būdu viso žydų tautybės asmenų buvo:

$$\underline{2.925.271 \times 0,8 = 234.021}^{27}$$

Naudojant Dov Levin'o pateiktus deportuotų, emigravusių bei likviduotų žydų tautybės asmenų skaičių sudaryta holokausto aukų lentelė: (4 lentelė)

11. Lietuvos gyventojai, pasitraukę į Vakarus, ir Klaipėdos vokiečiai, pabėgę į Vokietiją.

Artėjant antrajai sovietinei okupacijai apie 56.000 lietuvių pasitraukė į Vakarus.²⁸ Apie 64.000 Klaipėdos vokiečių ir lietuvių, frontui artėjant, pabėgo į Vokietiją.²⁹

Į Vokietiją pasitraukė tikrai dalis Klaipėdos gyventojų. Stambsnė jų dalis buvo deportuoti į Gulago vergų stovyklas.

25 Pirčiupis, Į Laisvę, 1944.VI.20, 11(34) nr., pagrindžio laikraštis.

26 Pirčiupio tragedija, Mintis, Vilnius, 1951.

27 A. Stanaitis ir P. Adlis, „Lietuvos TSR gyventojai“, Mintis, Vilnius, 1973, 100, 114 p.

28 Pajaujis-Javis, op. cit., 89 p.

29 Klaipėda, Encyclopedia Lituanica, vol. III, 1973, Boston, Mass., 129–137 p.

3 l e n t e l ė

NACIŲ TERORO AUKOS APYTIKRIU SKAIČIAVIMU

17.000	darbininkų, dezertyravusių iš darboviečių Vokietijoje, įkalintų koncentracijos stovyklose ir ten žuvusių
11.000	ūkininkų, pilnai neatlikusių pyliavų, sušaudytų bei žuvusių koncentracijos stovyklose
13.000	dezertyravusių iš karinės transporto, pagalbos bei sargybos dali- nių, sušaudytų bei mirusių koncentracijos stovyklose
4.000	įvairių sporadinių egzekucijų aukos
45.000	V I S O žuvusių nacių okupacijos 1941–1944 metais.

4 l e n t e l ė

ŽYDŲ HOLOKAUSTO AUKOS LIETUVOJE

Viso žydų tautybės asmenų Lietuvoje 1940 metais prieš karo pradžią ²⁷	234.021
Į Sovietų Rusiją deportuota ³⁰	7.000.
	227.021
1939–1940 m. emigravusių į užsienį	— 6.000
	221.021
1941 m. birželio 22–29 d. pasitraukę į Sovietų Sąjungą su Raudonąja armija	— 15.000
	206.021
Žydai iš Lietuvos išgabenti į Estiją ³⁰	— 13.000
	193.021
Išliko gyvi Lietuvoje bei išėjo gyvi iš Vokietijos konc. stovyklų	— 28.000
Nacių vykdyto holokausto sunaikinti Lietuvos žydai	V i s o 165.021

³⁰ Dov Levin, Yad Vasham studija, vol. XVI, Jerusalem, 1948, 334 p.

Antroji sovielinė okupacija*

12. & 13. Trys masiniai išvežimai į Gulago vergų stovyklas:

1945.VII.VIII.IX., 1946.11 ir 1947.VII.VIII.XI.XII, bei individualiniai areštai.

Grižę sovietiniai okupantai 1945 metais ištiesai tris mėnesius (liepos, rugpjūčio ir rugsėjo) vykdė masinius lietuvių šeimų trėmimus. 1946 metų vasario mėn. trėmimus okupantai skelbė kaip keršto veiksmą dėl sovietinių rinkimų boikoto. 1947 metų trėmimai vyko visą antrąjį pusmetį beveik be pertraukos.³¹

Šalia tų masinių trėmimų buvo taip pat daug individualių areštų bei egzekucijų.

Dar ir antroje 1944 metų pusėje tarp rugpjūčio ir gruodžio mėn. apie 37.000 lietuvių buvo deportuota bei nužudyta.³²

Eltos biuletenio duomenimis 1945–47 metų aukų balastas yra šis: deportuota 120.000, vietoje likviduota 30.000.³¹

1948 metais individualiai areštuotų bei išgabtų buvo 18.000.

14. Repatrijuotieji į Lenkiją 1945-1947 m.

Eltos biuletenio duomenimis, 1945–47 metų laikotarpyje į Lenkiją iš Lietuvos repatrijavo 140.000 asmenų.³³ Sovietinių autorių informacija, tų „į Lenkiją repatrijavusiųjų ar repatrijuodintų“ buvo apie 178.030 asmenų". Tame skaičiuje esą mažiausiai apie 100.000 iš Vilniaus miesto.^{34 35 36}

Atrodo tikresnis yra 140.000 repatrijavusiųjų į Lenkiją skaičius, ypač turint galvoje, kad tarybiniai autoriai gali turėti polinkių „repatrijuodintų“ į Lenkiją skaičių didinti, tuo mažindami į Gulago vergų stovyklas išvežtųjų skaičių.

* Priedas Nr. 3

³¹ Eltos biuletenis, 1950 m. gegužės mėn. 25 d., Nr. 5(79) 3 p.

³² Pajaujįs-Javis, op. cit., 89–90 p.

³⁴ P. Gaučas ir E. Stankaitienė, „Kaimo gyventojų skaičiaus pasikeitimas Lietuvos administraciniuose rajonuose,“ Geografinė geologija, 10, 1973, Vilnius.

³⁵ P. Gaučas ir E. Stankūnienė, „Vilniaus miesto istorija“, Vilnius, Mintis. 1972, 248 p., LTSR Mokslų Akademijos leid.

³⁶ A. Izdelis, „Population Change“, spaudai paruošta studija, 1983, 8–25 p.

15. Masinė ūkininkų deportacija 1948 gegužės 22 d.

Didžiausia masinė ūkininkų deportacija buvo įvykdyta 1948 metais per pirmus šešis mėnesius. Deportacijos viršūnė buvo gegužės 22 dieną. Okupantai tą trėmimą teisinio ūkininkų pasipriešinimu ūkių kolektyvizacijai. Per tuos šešis mėnesius iš-tremta daugiau nei 100.000 ūkininkų. Jų tarpe apie 70% buvo vaikai, moterys ir seneliai. Tai buvo agresyvus, nežmoniškai žiaurus sovietinio genocido veiksmas.³⁷

Dėl šio trėmimo ypač nukentėjo rytinės Lietuvos sritys. Tuo būdu ūkiai buvo tuštinami kolonistams iš Sovietų Sąjungos. Šis ir vėlesnis 1949 metų trėmimas buvo vykdomas pagal Abakumavo pasirašytą slaptą deportacijų įsakymą. Jis buvo daug žiauresnis nei Serovo ir Guzevičiaus 1939-40 deportacijų instrukcijos.

16. Masinės miestiečių deportacijos: Pirmoji 1949 m. kovo 2 d.; antroji birželio mėn.

Jos daugiausia palietė miestelėnus, inteligentiją. Tų dviejų deportacijų aukos siekė 120.000 asmenų.³⁸

Sovietinė administracija skubėjo dar prieš Lietuvos okupaciją jų suplanuotą ištremtinų 700.000 asmenų skaičių išgabenti į Gulagą.

17. 1950 metų kovo-balandžio mėn. deportacija.

Augustinas Izdelis savo paruoštoje spaudai studijoje „Population Change“, 1983, 10 p. rašo: „Pagal Lietuvos TSR Ministerių tarybos centrinės statistikos valdybos raportą (Lietuvos TSR ekonomika ir kultura 1975 metais, Mintis, Vilnius, 1976) tarp 1950 m. sausio mėn. ir 1951 m. sausio mėn., Lietuvos gyventojų skaičius nukrito 12.000 asmenų.“

A. Izdelis pridėjęs prie 12.000 skirtumo metinį prieaugį 29.800 randa, kad 1950 metais Lietuva neteko 41.800 gyventojų. Yra pagrindo manyti, kad tai buvo tų metų į Gulagą iš-tremtųjų skaičius, nes anais pokario metais Lietuva kitų gyventojų nuostolių neturėjo.³⁹

37 Eltos biuletėnis, Nr. 7(72), 1949, 1 p.

38 Eltos biuletėnis, Nr. 5(79), 1950, 9 p.

39 A. Izdelis, op. cit., 8–25 p.

18. 1951, 1952 ir 1953 metų deportacijos.

Tiesioginių skaičių apie tų metų masines lietuvių deportacijas neturime, bet tremtinių skelbtuose atsiminimuose buvo rašoma, kad dar 1952 metais ir 1953 metų pradžioje Jauni vyrai iš Lietuvos buvo atgabenami į Gulago vergų stovyklas. Greičiausiai tai buvo vyrai įtariamai partizanavimu.⁴⁰

Neturint duomenų, laisvai buvo pasirinktas kuklus 7.000 metinio genocido aukų skaičius. Per trejus metus susidarė 21.000.

19. 1949-53 m. individualiai areštuotieji ir deportuoti.

Neturint objektyvių duomenų, visiems 5-iems metams buvo paimtas spėjamas 25.000 areštuotųjų skaičius. Tai būtų tikrai apie 20%, pagal Eltos biuletenį Nr. 5(72), 1950 m. gegužės mėn. 25 d., individualiai areštuotųjų 1944-48 metų laikotarpyje.⁴¹

20. Kovotojai už laisvę ir jų priešai stribai žuvę 1944-54 m.

Į 36.003 žuvusiųjų skaičių įeina aktyvūs kovotojai už laisvę, aktyvūs jų rėmėjai, o taip pat žuvę jų priešai stribai, okupanto kalaborantai.

William J. H. Hough, rašo: „Immediately after the second Soviet invasion of 1944, the Baltic people engaged in a heroic, if ultimately unsuccessful armed resistance to the Soviet forces occupying their homelands. Organized partisan resistance in Lithuania lasted for ten years (1944-1954). At its peak in 1945, the Lithuanian resistance embraced over 30.000 active fighters with thousands of sympathizers.“⁴²

Vytauto S. Vardžio nuomone, „The partisans were especially strong during 1945-47, when they controlled large sections of the countryside and held their own against the Soviet forces.“

Prof. Vytautas Vardys informuoja, kad vienas Sovietų šaltinis tvirtina, jog partizanų kovose žuvo 20.000 lietuvių ir apie tą skaičių Sovietų kovotojų.⁴³

⁴⁰ K. Bielinis, „Teroro ir vergijos imperija Sovietų Rusija“, 1963, New York, 298 p.

⁴¹ Eltos biuletenis Nr. 5(79), 1950, 3-6 p.

⁴² William J. H. Hough III, „The annexation of the Baltic States“, N.Y. Law School Jm. of International and Comparative Law, vol. 6, No. 2, 1985, 473 p.

⁴³ Vytautas Vardys, „Lithuania under the Soviets“, 1965, 85 p.

J. Daumantas knygutėje „Fighters for Freedom“ tvirtina, kad Sovietų karių krisdavo 3–6 kart daugiau kaip partizanų.⁴⁶

1944–54 metų kovotojų už laisvę rezistencija prieš Sovietų okupacines jėgas į Lietuvos istoriją įeina kaip heroiškoji tragiškoji kova už laisvę ir Lietuvos savarankišką valstybingumą^{44 45 46 47}

21. Nuostolių suvestinė spaudos duomenimis.

Pirmosios sovietinės okupacijos metu (1940.VI.15–1941.VI.22) Lietuva neteko 75.860 gyventojų išvežtaisiais ir daugumoje sunaikintais Gulago koncentracijos stovyklų sistemoje. Tarp 20.000 iš Lietuvos išvykusiųjų karo pradžioje su besitraukiančia Raudonąja armija 15.000 buvo žydų tautybės asmenys. Maždaug, 6.000 jų įsirašė Sovietų Sąjungoje į Lietuviškąją diviziją nr. 16. Žydų autorių duomenimis apie 90% jų žuvo sunkiose karo kautynėse. Vos 10% liko gyvi.

Nėra duomenų apie 5.000 Lietuvos armijos karių likimą. Jų tikėtai 3.000 pakliuvo į Lietuviškąją diviziją nr. 16. Turbūt jų, kaip ir žydų, gyvų liko vos 10%. Kiti gi 2.000 greičiausiai atsidūrė Gulagė.

Antrosios sovietinės okupacijos 1944–54 metais spaudos duomenimis Lietuvoje sunaikinta bei išvežta į Gulago vergų stovyklas apie 516.800 asmenų.

Taigi abiejų sovietinių okupacijų metais į okupanto naikinimo gernas buvo pakliuvę apie 592.660 Lietuvos gyventojų.

1941–44 metus nacių okupacijos prievartą asmeniškai patyrusiųjų yra gana didelis skaičius. 75.000 sugaudytų darbininkų ir išvežtų į Vokietiją darbams, 11.030 ūkininkų, suareštuotų už pyliavų neišpildymą, apie 40.000 vyrų įjungtų į įvairius transporto, sargybų, Vietinės rinktinės dalinius, sporadinių egzekucijų aukos, apie 4.000. Tad viso susidaro apie 130.000. Trejų metų nacių okupacijoje, iš jų žuvo apie 45.000.

⁴⁴ A. A!ekxiev, „Dissent and Nacionalisin in the Sovici Ballic“ 1983, 33 p.

⁴⁵ P. Zundė, „Lithuania“, Nr. 3-4, 1964, Lietuvių enciklopedija, vol. XV, 448 p., 1968.

⁴⁶ J. Daumantas, „Partizanai“, j Laisvę Fondas, 1981, trečias leidimas. Fighters for Freedom, 1988.

⁴⁷ Kęstutis K. Girnius, „Partizanų kovos Lietuvoje“, Į Laisvę Fondas, 1987.

Pridėjus holokausto 165.000 aukų, žuvusiųjų Lietuvos piliečių nacių okupacijoje susidaro 210.000.

Repatriacijų ir emigracijų nuostoliai yra ypatingai dideli, (5 lentelė). Visi tie spaudoje rasti duomenys yra įjungti į nuostolių suvestinę, (6 lentelė).

5 l e n t e l ė

1941 metų pradžioje repatrijavusieji į Vokietiją	60.000
1944 metų pabaigoje pasitraukusieji iš Lietuvos ir vėliau emigravusieji į užjūrius	56.000
1944 metais vokiečiai ir lietuviai iš Klaipėdos miesto ir krašto pasitraukę į Vokietiją	64.000
1945–4 metais repatrijavusieji į Lenkiją	140.000
V i s o	320.000

6 l e n t e l ė

LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOSTOLIŲ SUVESTINĖ ANTROJO PASAULINIO KARO IR POKARIO 1940–1959 metais

Pirmoji sovietinė okupacija 1940.VI.15–1941.VI.22

1. Repatrijantai į Vokietiją 1940 metų rudenį ir žiemą	60.000
2. Vadovaujančių asmenų suėmimas 1940 metais liepos 11-14 d. d. ir 18–19 d. d.	2.000
3. Lietuvos karių areštai ir įkalinimas Gulago Norilske ir kitose koncentracijos stovyklose	6.500
4. Kalinių likvidavimas 1940–1941 m.	9.500
5. Pirmasis masinis šeimų išvežimas į Gulagą 1941.VI.14–17 d. d.	34.000
6. Aktyviųjų lietuvių žudynės prieš pat karą KGB ir komunistų iniciatyva	1.600
7. Kovotojai, kritę sukilime 1941.VI.22–29	2.000
8. Žydų tautybės asmenys ir dalis karių pasitraukusių su frontu į Sovietų Sąjungą VI.22–29 d. d.	20.000

Nacių okupacija 1941.VI.26–1944 rudenio

9. Sunaikinti pyliavas boikotavę ūkininkai, prievarta išgabenti darbininkai ir kitos sporadiškų egzekucijų aukos	45.000
10. Nacių holokausto aukos	16.5.000
11. Gyventojai, pasitraukę į Vakarų ir į Vokietiją	120.000

Nukelta į 26 pusl.

Atkelta iš 25 pusi.

Antroji sovietinė okupacija nuo 1944 m. rudens

12. Trys masiniai išvežimai į Gulagą: 1945.VII.VIII.IX; 1946. II ir 1947.VII.VIII.XI.XII	120.000
13. Individualiai areštuotieji ir išgabenti 1944-1948 m.	48.000
14. Repatrijuotieji į Lenkiją 1944-1948	140.000
15. Masinė ūkininku deportacija 1948.V.22 d	105.000
16. Masinė miestiečių deportacija 1949.III.24	120.000
17. 1950 m. kjo-balandžio mėn. deportacija	41.800
18. 1951, 1952 ir 1953 metų deportacija	21.000
19. 1948-1953 metais individualiai areštuotieji ir deportuoti	25.000
20. Žuvusieji partizanų kovose 1944-1951 m	36.000

**Antrojo pasaulinio karo ir pokario
1940-1959 m. Lietuva iš viso buvo**

netekusi gyventojų 1.122.660

7 lentelė

**GYVENTOJŲ KAITA ANTROJO PASAULINIO KARO
IR POKARIO 1940-1959 METAIS LIETUVOJE**

Metai	Priežastys	Skaičiai
1940	Su Vilniumi ir Vilniaus krašto trečdaliu, be Klaipėdos	2.925.271
1941	Repatrijavusieji į Vokietiją	— 60.000
	Sovietų genocido aukos	— 75 860
	Vienų metų priaugis	23.937
	1941 metų balansas	2.813.348
1944	Sunaikintieji pyliavas bolkatavę ūkininkai ir į Vokietiją išgabenti darbininkai ir sporadiškos egzekucijos	—45.000
	Nacių holokausto aukos	—165 000
	Išvykę į Vakarų ir Vokietiją	—120 000
	Trejų metų priaugis	+ 97.341
	1944 metų balansas	2.580.689
1947	Trijų masinių trėmimų į Gulagą aukos 1944-1947 m.	120.000
	Individualiai areštuotieji 1944-1948 m	— 48.000
	Repatrijuotieji į Lenkiją	—140.000
	Žuvusieji partizanų kovose 1944-1947 metais	— 20.000
	Gražinto Klaipėdos miesto ir krašto gyventojai	+156.018
	1944-1947 metų priaugis	+ 65.682
	1947 metų balansas	2.474.389

Nukelta į 27 pusl.

Atkelta iš 25 pusi.

1949	Ūkininkų trėmimas į Gulagą 1948.V.22	—105.000
	Miestiečių trėmimas į Gulagą 1949.III.24	—120.000
	1947—1949 metų prieaugis	+ 39.591
	1949 metų balansas	2.288.960
1953	1950 metų kovo-balandžio trėmimai	— 41.800
	1951, 1952, 1953 metų trėmimai į Gulagą	— 21.000
	Individualiai areštuotieji 1949—1953 metais	— 55.000
	Žuvusieji partizanų kovose 1948—1953	— 16.000
	1949—1953 metų prieaugis	+ 93.832
	1953 metų balansas	2.279.012
1959	1953—1959 metų prieaugis	+ 137.883
	1959 metų balansas	2.416.895

22. Gyventojų kaita 1940—1959 metais

Gyventojų kaita Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940—1959 metais yra pateikta septintoje lentelėje. Ji buvo sudaryta pradėdant 1940 metais. Spaudoje paskelbti nuostoliai, kaip skirsnyje. Jie aprašyti, buvo atimami iš pirminių gyventojų skaičių. To laikotarpio gyventojų prieaugiai, apskaičiuoti skirsnio 4 išsiaiškintais metiniais nuošimčiais, buvo pridėdami prie pirminių gyventojų skaičių.

Kaip pavyzdį galima paimti septintosios lentelės 1947 metus. Iš 1944 metų balango, t.y. pirminių Lietuvos gyventojų skaičiaus (2.580.689) atimami trijų metų trėmimų aukos, (120.000), individualiai areštuotieji asmenys (48.003), į Lenkiją repatrijavusieji (140.003) ir dalis žuvusiųjų partizanų kovose (1-0.003). Prie to pradinių gyventojų skaičiaus buvo pridėti grąžinto Klaipėdos miesto ir krašto gyventojai (156.018) ir 1944-47 metų prieaugis (65.682). Taip laipsniškai skaičiuojant yra prieita prie 1959 metų balango (2.416.895).

Gyventojų visuotinis surašymas Lietuvoje buvo vykdomas 1959 metais sausio viduryje. Tad mūsų skaičiavimo laikotarpis apėmė 18,5 metų. 1940 metų tikslai antroji pusė, t.y. nuo okupacijos pradžios (1940.VI.15) įskaičiuojama, o visi 1959 metai visai neįskaičiuojami. Tad 1953-59 metų prieaugis buvo apskaičiuotas 5,5 metams. To paskutiniojo laikotarpio metinio prieaugio vidurkis buvo 25.073 asmenys. Tas sudarė 1,04% metinio prieaugio nuošimtį. Tame laikotarpyje jau ne-

buvo masinių trėmimų į Gulagą. Tad metinio prieaugio nuostimis jau buvo pradėjęs kiek kilti, bet dar nepajėgė pasiekti normalių laikų prieaugio lygio, 1,2–1,4.

Pirmoje lentelėje yra pateikta viso 1940–1959 metų laikotarpio prieaugio suvestinė. Bendroji prieaugių suma yra 458.266 asmenys. Kolonistai į tuos prieaugių skaičiavimus yra neįtraukti.

8 l e n t e l ė

GYVENTOJŲ AUKOS IR NUOSTOLIAI, SPAUDOS DUOMENIMIS

1940–1945 metais, kaip aukščiau yra paminėta, pirminių gyventojų buvo (Skirsniai A ir B)	3.081.289
Spaudos duomenų apskaičiavimu, atėmus kolonistus, Ištremtuosius, sunaikintus, išvykusius, be grįžusiųjų iš Gulago 1959 metais pirminių gyventojų buvo likę. (Duomenys iš 5 lentelės)	2.416.895
Skirtumas tarp 1940–1945 ir 1959 m.	664.394
1940–1959 metų pirminių gyventojų prieaugis (Duomenys iš 6 lentelės)	458.266
Gyventojų nuostolis, neatskaitant grįžusiųjų iš Gulago	1.122.660

III dalis

1. Nuostoliu paskirstymas į įvairias pozicijas.

Skirstant Lietuvos gyventojų aukas ir nuostolius tarp įvairių pozicijų buvo naudojami gyventojų surašymo bei spaudos bei liudininkų duomenys.

Holokausto ir baudžiamųjų nacių veiksmų aukų pagal gana tikslias spaudos ir liudininkų informacijas buvo 210.000, (3 ir 4 lentelės); emigravusių ir repatrijavusiųjų skaičius siekė 320.000, (5 lentelė).

Pasinaudojant tais dviem duomenimis, buvo galima sudaryti gyventojų nuostolių suvestinę pagal pozicijas bendram nuostolių skaičiui, gautam gyventojų surašymu, (2 lentelė).

Tas apskaičiuotas nuostolių paskirstymas yra pateiktas de-vintoje lentelėje. Nuošimčiams apskaičiuoti pagrindu buvo pa-imitas pradinis pirminių Lietuvos gyventojų 1940 metų skai-čius, 3.081.289. Šio skirsnio pabaigoje kitas skaičiavimo pa-grindas buvo naudojamas, 3.706.793, normalaus gyventojų au-gimo skaičius, kuris būtų buvęs 1959 metais, jeigu nebūtų aukų ir nuostolių.

9 l e n t e l ė

LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOSTOLIŲ SUVESTINĖ

Lietuva karo ir pokario 1940–1959 metais neteko 1.003.185 asmenų.

$$\text{Tai yra } \frac{1.003.185}{3.081.289} \cdot X \cdot 100 = 32,55\%$$

	sunaikinti bei išvykę	nuostolių nuošimčiai
Sovietinio genocido sunaikintieji	473.185	15,35%
Nacių holokausto bei baudžiamųjų veiksmų aukos	210.000	6,82%
Emigrantai, repatrijantai	320.000	10,38%
Viso	1.003.185	32,55%

2. Gyventojų surašymo ir spaudos bei liudininkų informacijų duomenų palyginimas.

Spaudos ir liudininkų informacijos duomenimis gauta gyventojų aukų ir nuostolių suma (8 lentelė), 1.122.660, yra kiek didesnė negu suma gauta gyventojų surašymu (2 lentelė), 1.003.185.

Skirtumas tarp tų nuostolių galėtų būti laikomas gyvųjų tremtinių grįžusiųjų iš Gulago skaičiumi iki bus gauta įvairių patikslinančiųjų duomenų:

$$1.122.660 - 1.003.185 = 119.475.$$

Spaudos duomenimis surastų aukų ir nuostolių skaičių, 1.122.660, sudaro visi sovietinio genocido sunaikinti Lietuvos pirminiai gyventojai, bet taip pat ir tie, kurie gyvieji bei pusgyviai išėjo iš Gulago vergų stovyklų ir grįžo į Lietuvą, o taip pat visi nacių holokausto bei sporadinių ekzekucijų, ligų bado koncentracijos stovyklose numarinti Lietuvos žmonės, o taip pat visi repatrijavę, emigravę pirminiai Lietuvos gyventojai ir dar iš Sibiro 1959 metais nespėjusieji ar negalėjusieji grįžti.

Objektyviais gyventojų surašymo bei prieaugio duomenimis, surastų aukų ir nuostolių skaičių, 1.003.185, sudaro visi tie žuvusieji, genocido, holokausto sunaikintieji, bei išemigravusieji, repatrijavusieji pirminiai Lietuvos gyventojai, išskyrus tuos, kurie gyvi bei pusgyviai išėjo iš Gulago vergų stovyklų ir grįžo į Lietuvą ar dar 1959 metais buvo užsilikę Sibire.

Taigi tas skirtumas, tarp tų dviem metodais apskaičiuotų pirminių gyventojų aukų ir nuostolių, atrodo, yra artimas tikrovei. Jau tą 119.475 asmenų skirtumą yra galima laikyti tais gyvaisiais, pajėgusiais išsilaikyti Gulage ir dabar jau grįžusiais į Lietuvą.

Apskaičiuojant turimais duomenimis, išlikusieji gyvieji ir į Lietuvą grįžusieji sudaro apie 20% visų į Gulagą ištremtųjų ir ten bei Lietuvoje likviduotų pirminių Lietuvos gyventojų.

$$\frac{119.475}{592.660} \times 100 = 20,16\%$$

Nereikėtų angažuotis ir ši skaičių laikyti pilnai tiksliau. Iš Gulago koncentracijos stovyklų į Lietuvą grįžusiųjų gyvųjų tremtinių skaičiumi, dar ir dabar maža jų dalelė yra užsilikusi Sibire.

3. Gyventojų nuostoliai iš kitų šaltinių.

P. Gaučas savo straipsnyje „Gyventojų paskirstymo dinamika Lietuvoje“, 1970, 237 p. tvirtino, kad laike Antrojo pasaulinio karo Lietuva neteko užmuštais ir išvykusiais 850.000 asmenų.⁴⁹

Tą patį skaičių pateikia A. Stanaitis ir P. Adlys „Population of Lithuania“, ed. „Mintis“, Vilnius, 1973, 13 p. ir 99-117 p.⁵⁰

1978 metais P. Gaučas patikslina savo ankstyvesnius apskaičiavimus straipsnyje „Lietuvos TSR gyventojų pasiskirstymas“, Mokslas ir gyvenimas, Nr. 13. Ten jis tvirtina, kad karo nuostoliai Lietuvoje siekia vieną milijoną asmenų. Jo duomenimis jokia kita sovietinė respublika tokių didelių gyventojų nuostolių nėra patyrusi.⁵¹

Sovietinių autorių duomenis vertindamas, A. Izdelis daro tokią išvadą savo paruoštoje studijoje „Population change“, 1983, 10 p.: „... Kadangi apskaičiuoti Antrojo pasaulinio karo nuostoliai yra tarpe 500.000 - 600.000, tad galima daryti prielaidą, kad pokariniai Lietuvos nuostoliai siekė 400.000 - 450.000 asmenų.“⁵² Tai A. Izdelio išvadai yra lengva pritarti, remiantis kelių masinių trėmimų į Gulagą 1945-1950 metais duomenimis, 140.000 asmenų repatrijacija į Lenkiją, individualiais areštais bei partizanų aukomis.⁵²

Čia mūsų apskaičiuoti Lietuvos gyventojų karo aukos ir nuostoliai, viso 1.003.185 asmenys, derinasi su kitų autorių paskelbtais duomenimis ir laisvajame pasaulyje, ir už geležinės uždangos.

4. Aukos ir nuostoliai normalaus gyventojų augimo skaičiaus pagrindu.

Baigiant šią studiją, aukos ir nuostoliai buvo apskaičiuoti, imant pagrindu ne pradinį pirminių gyventojų skaičių, 3.081.289, bet normalaus gyventojų augimo 1959 metų skai-

49 p. Caučas, „Gyventojų pasiskirstymo dinamika Lietuvoje“, Liaudies ūkis, Nr. 89, 1970, Vilnius, 237 p.

50 A. Stanaitis ir P. Adlys, „Population of Lithuania“, ed. Mintis, Vilnius, 1973, 13, 99-117 p.

51 P. Gaučas, „Lietuvos TSR gyventojų pasiskirstymas“, Mokslas ir gyvenimas, Nr. 12, 1978, Vilnius, 13 p.

5a A. Izdelis, op. cit, 10 p.

čių, kuris būtų, Jeigu Lietuva nebūtų buvus paliesta tų baidiųjų karo aukų ir nuostolių. Tas skaičius šiame skirsnyje apskaičiuotas yra 3.706.79.

To normalaus gyventojų augimo skaičiaus suradimui pirmiausia reikia apskaičiuoti gyventojų prieaugį, kurį būtų davę tos karo aukos ir nuostoliai, jeigu jų nebūtų buvę. Naudojant septintosios lentelės duomenis, tie prieaugiai buvo apskaičiuoti ir pateikti dešimtoje lentelėje.

10 l e n t e l ė

PRARASTAS LIETUVOS GYVENTOJŲ PRIEAUGIS DĖL AUKŲ IR NUOSTOLIŲ

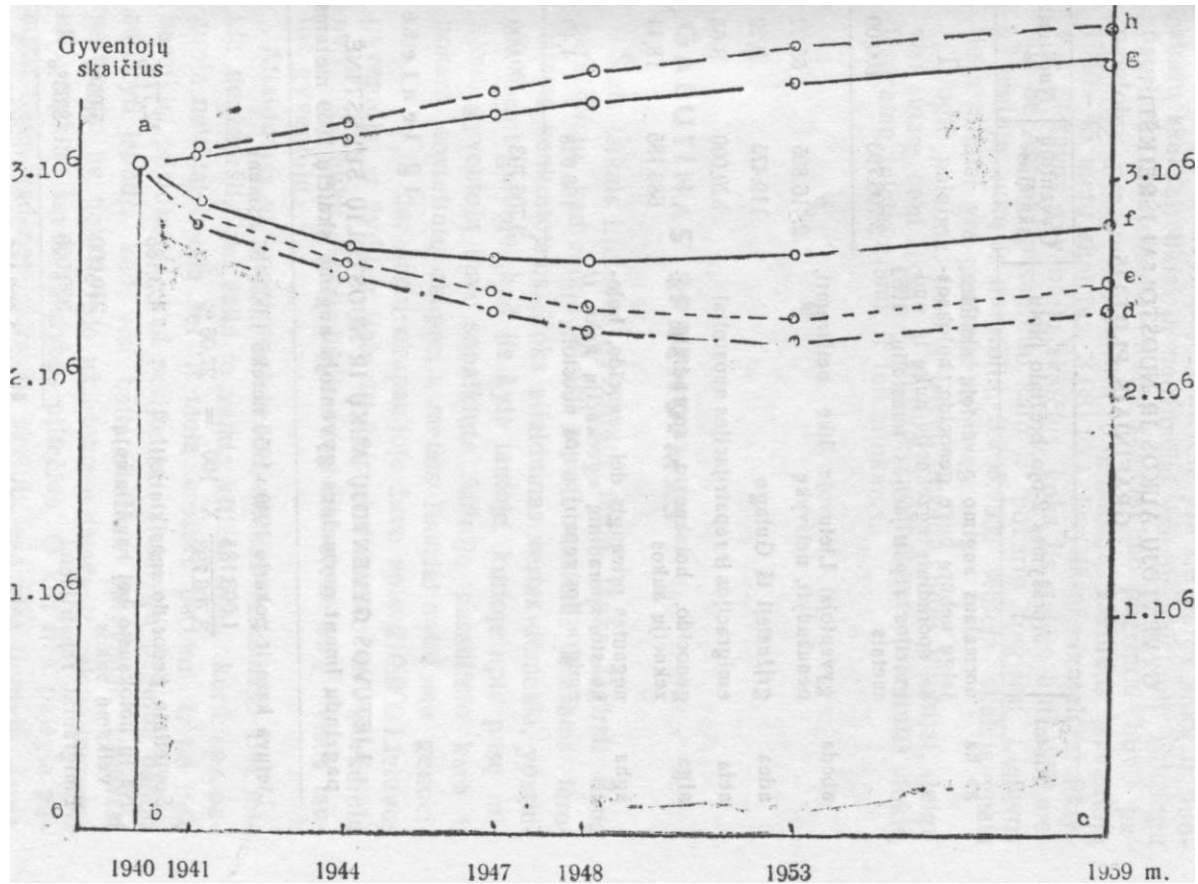
Metai	Metinio prieaugio	Metų skaičius	Aukos ir nuostoliai laikotarpio	nuostoliai sudėties	Prarastas prieaugis
1941	0,82	1	135.860	135.860	1.114
1944	0,92	1			
	1,27	2	330.000	465.860	16.119
1947	0,80	3	328.000	793.860	19.153
1949	0,80	2	225.000	1.018.860	16.302
1953	0,80	1			
	1,10	3	103.800	1 122.660	46.029
1959	1,10	5,5			67.921
					166.638

5. Aukos ir nuostoliai išreikšti grafiškai.

Antrajame braižinyje aukos ir nuostoliai yra pateikiami grafiškai.

Vienuoliktoje lentelėje yra aprašomi antrojo braižinio plotai kurie vaizduoja žuvusiųjų bei išsigelbėjusių skaičius ir nušimčius šioje stichinėje nežmoniško žiaurumo karo audroje.

Lietuvos gyventojai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940–1959 metais
(išstremtieji, žuvę, grįžę iš tremties, išemigravę repatrijavę, neištremtieji)

**GYVENTOJŲ AUKOS IR NUOSTOLIAI IŠREIKŠTI
GRAFINIAIS PLOTAIS**

Plotai	Aprašymas 2-ojo brėžinio plotų	Gyventojų skaičius	Nuošimtis %
abcha	normalaus augimo gyventojų skaičius, jeigu nebūtų buvę genocido, holokausto, sporadinių egzekucijų aukų ir emigracijos repatriacijos nuostolių, 1959 metais	3.706.793	100,00
abcda	gyventojai Lietuvoje likę neištremti, nenužudyti, neišvykę	2.416.895	65,22
adea	grįžusieji iš Gulago	119.475	3,22
aefa	emigracijos ir repatriacijos nuostoliai	320.000	8,63
afga	genocido, holokausto, sporadinių egzekucijų aukos	683.185	18,44
agha	negautas priaugis dėl genocido, holokausto, sporadinių egzekucijų aukų ir emigracijos repatriacijos nuostolių	166 638	4,49
		3.706.793	100,000

**LIETUVOS GYVENTOJŲ AUKŲ IR NUOSTOLIŲ SUVESTINĖ,
pagrindu imant normalaus gyventojų augimo skaičių 1959 metams**

Lietuva karo ir pokario 1940-1959 neteko 1.003.185 asmenų
1.003.185

Sovietinio genocido sunaikintieji	473.185	12,77%
Nacių holokausto bei baudžiamųjų veiksmų aukos	210.000	5,66%
Emigrantai, repatrijantai	320.000	8,63%
Viso	1.003.185	27,06%

Devintoje ir dvyliktoje lentelėse yra tie patys aukų ir nuostolių skaičiai, tik tai Jų nuošimčiai yra apskaičiuoti skirtingu pagrindu. Devintoje lentelėje skaičiavimo pagrindu buvo panaudotas pradinis pirminių originaliųjų Lietuvos gyventojų 1940-45 metų skaičius, 3.081.289. Dvyliktoje lentelėje fiktyvus Lietuvos gyventojų skaičius, koks jis galėjo būti 1959 metais be Antrojo pasaulinio karo ir pokario tragiškų Lietuvos gyventojų aukų ir nuostolių, 3.706.793. Abiem skaičiavimais tie rezultatai yra pasibaisėtini.

Didelė palaima, tiesiog Dievo dovana, būtų žmonijai, jeigu visi sutarę bent dabar ir ateityje sugebėtume priešintis tokių žiaurumų iniciatoriams ir talkininkams.

®

GALUTINAS SPRENDIMAS

Šiais laikais Lietuvos gyventojų tarpe tenka išgirsti daug pareiškimų, kad reikia atleisti savo buvusiems priešams teroristams kankintojams. Toks atlaidumas vertas dėmesio, ypatinai turint galvoje, kad jis kyla tautoje, kurioje apie pusę milijono gyventojų buvo sunaikinta Antrojo pasaulinio karo ir pokario sovietinių okupacijų metais žiauriai vykdomu genocidu. O be to dar nacių okupacijoje žuvo apie 210.000 Lietuvos gyventojų, ir žydų ir lietuvių kaip holokausto ir sporadinių naikinimo aukų. Tokiu būdu nuostoliai siekė 22% visos tautos gyventojų.

Atlaidumas yra pagirtinas krikščioniškas veiksmas. Bet reikia neužmiršti, kad šalia to veikia kiti židiniai, kurie propaguoja netikėtai kerštą bet ir melą kerštui paremti. Ir jie tiek besaikiai įsisiūbuoja, kad perijodikos ir knygų pagalba bando sudaryti įspūdį, kad visi baltaraiškiai, aktyvistai, lietuviai partizanai ne tiek kovojo už Lietuvos laisvę ir valstybingumą, kiek naikino savos valstybės piliečius. O kiti tiek pajėgia paminti tiesą, kad net įsidrąsina skelbti, esą visa lietuvių tauta buvo įsijungusi į žydų naikinimą.

Esame įsitikinę, kad tai yra aiškus melas. Tie falsifikatoriai yra tipingi gobelsinės propagandos taktikos tęsėjai. Jie kuria falsifikuotus faktus ir jais kaltina dažniausia nekaltas savo puolimo aukas. Ar jiems reikia atleisti, ar juos pirma demaskuoti? Gal būtų tikslingiausia iškelti faktus, kurie tą visą galutino sprendimo problemą nušviestų teisingesne spalva. Keli tokie faktai čia ir yra patiekiami.

1. Žydų naikinimo iniciatyva ir organizacija

Herman Goering, Didžiosios Vokietijos Reicho maršalas, liepos mėn. 31 dieną 1941 metų oficialiuoju laišku Vokietijos saugumo policijos ir SD šefui, SS-Gruppenfuehrer Reinhard Heydrich'ui primena savo pirmąsį 1939 metų sausio mėn. 24 dienos įsakymą pasiruošti galutinam žydų problemos sprendimui vokiečių įtakos srityse Europoje.

Jis prašo būti informuojamas apie pažangą tos problemos sprendime.¹

Reinhard Heydrich tuo metu jau galėjo maršalui pranešti netiktai apie planus bet ir apie įvykdytus darbus. Jau 1939 metais rugsėjo mėn. 21 dieną jis buvo sudaręs specialų dalinį, susidedantį maždaug iš trijų tūkstančių Gestapo agentų. Tas dalinys buvo padalintas į keturias grupes — Einsatzgruppen A, B, C, D. Kiekviena Einsatzgrupė buvo sudaryta iš penkių komandų.²

Fronte tos komandos buvo priskirtos prie įvairių Wermachto grupių: Šiaurės, Vidurio ir Pietų.

Tos Einsatzgrupės turėjo žygiuoti pirmose fronto linijose ir vykdyti holokausto uždavinius. Einsatzgrupės A komandos 2, 3 ir 8 žygiavo per Lietuvos teritoriją su Šiaurės Wermachto grupe.

¹ Herman Goering, 1941.VII.31 d. laiškas Reinhard Heydrich'ui, Berlin. Laiškas rastas National Archives, Washington, D.C.

² Helmuth Krausnick, The Truppe des VVeltanschauungskrieges Teil 1, p. 1981, Deutsche Verlag Anstalt, Stuttgart, West Germany.

1941 metais birželio mėn. 20 dieną, dvi dienas prieš karo pradžią, Einsatzgrupė A atvyko į Gumbinę, Rytų Prūsijoje arti Lietuvos sienos. SS Brigade General dr. Franz Walter Stahlecker pirmą karo dieną atvyko į Tilžę. Jis buvo visų komandų Baltijos valstybėse ir Baltgudijoje, t. y. Ostlande, vyriausias vadas. Jo pats pirmasis įsakymas Einsatzgrupės trečios komandos nariams buvo likviduoti žydus ir bolševikus srityje tarp Palangos ir Vištyčio ežero 25 kilometrų Lietuvos teritorijos gilumoje. Tokiu būdu Palanga, Kretinga, Tauragė ir kiti toje srityje esantys miestai ir miesteliai pateko į pirmąsias žydų tautybės asmenų žudynes Lietuvos teritorijoje pirmą karo dieną. Už tuos žudymus Tilžės Gestapo nariai buvo teisiami Ulme 1956 metais.³

2. Gen. Franz W. Stahlecker'io "įtikinantys faktai»

Generolas Stahlecker atvyko į Kauną su pirmaisiais vokiečių kariniais daliniais ketvirtą karo dieną po piet, 1941 metais birželio mėn. 25 dieną, trečiadienį. Pagrindinis Stahlecker'io rūpestis buvo žydų naikavimo iniciatyvą priskirti vietinei visuomenei.

Žydų autorius Henry A. Zeiger savo knygoje „The case against Adolf Eichman“ demaskuoja šią Stahlecker'io klastą. Savo įvadinėse pastabose Zeiger nurodo į vieną ištrauką iš gen. Stahlecker'io 1941 metų spalio mėn. 15 dienos laiško Heinrich Himler'ui, Gestapo šefui:⁴

„...Turint galvoje, kad Baltijos valstybių žmonės sunkiai kentėjo nuo bolševikų valdžios ir žydijos, kai Lietuva buvo Sovietų Sąjungos okupuota, reikėjo tikėtis, kad tų Baltijos valstybių žmonės, išlaisvinti iš svetimos valdžios priespaudos, sunaikins daugumą tų savo priešų, kurie bus likę Raudonajai

³ Helmuth Krausnick, Ibid. 173 p.

⁴ Henry Zeiger, „The Case against Adolf Eichman“, publ. by New American Library, 67 p. 1956.

armijai pasitraukus. Saugumo policija turėtų skatinti, kad tokio valymo veikla turėtų būti įvykdyta kiek galint greičiau".

Ypatingai įsidėmėtina antroji Stahlecker'io pastaba:

„...Žvelgiant į ateitį nemažiau svarbu sukurti neginčijamą ir įtikinamą faktą, kad išlaisvintoji Baltijos visuomenė pati ėmėsi griežtų priemonių prieš bolševikinius ir žydiškuosius priešus. To pasiekti reikia tokiu būdu, kad vokiečių vadovavimas viešumoje nebūtų pastebėtas.“⁴

Kitas žydų tautybės autorius, Dr. Philip Friedman, žydų istorijos Kolumbijos universiteto profesorius rašo:

„Stahlecker ...įsitikino savo nuostabai ir nusivylimui, kad lietuviai kaip taisyklė, vengė pasinaudoti tūkstančio metų Reicho siūloma galimybe. Stahlecker skundėsi: „kad nėra toks paprastas reikalas suorganizuoti efektyvią akciją prieš žydus“.⁵

Stahlecker'io laiškų ištraukos rodo, kad lietuviai nepasidavė jo provokacijoms, išskyrus neskaitlingas išimtis, kurių buvo ir lietuvių tarpe, tačiau mažiau ir kurios pasireiškė Lietuvos okupacijos metais niekingai.

1941 metų birželio mėn. 22-25 dienomis, t. y. pirmųjų keturių karo dienų laikotarpyje Kaune ir jo apylinkėse vyko ginkluotos kautynės. Apie 200 sukilėlių žuvo Kaune, daugumoje tiesioginėse kautynėse su NKVD daliniais ir užsimaskavusiais slapukais. Visoje Lietuvoje prieš pat karą ir sukilimo metu žuvo apie 4.000 lietuvių sukilėlių baltaraiščių.

Sukilimo metu iš lietuvių sukilėlių baltaraiščių pusės nebuvo pastebėti jokie iššokiai prieš civilinius Kauno gyventojus. Jie buvo įspėti nevykdyti jokių savo teismų bei keršto veiksmų. Kai ketvirtą karo dieną, t. y. 1941 metais birželio 25 dieną, vokiečių pirmieji fronto daliniai atvyko į Kauno priemiestį prie Nemuno tilto, jie turėjo keltis valtimis. Aleksoto tiltas buvo sovietinių sargybinių išsprogdintas panikoje, kai jį pradėjo sukilėliai pulti.

⁵ Dr. Philip Freedman, „Their Brothers keepers“, Own Publishing Inc., New York, 136 p., 1957.

Lietuvos gyventojai, prisimindami pirmąją NKVD įvykdytą Seimų deportaciją į Sibiro koncentracijos stovyklas, vokiečius sutiko kaip išgelbėtojus nuo baisaus sovietinio teroro. Bet toji nuotaika nebuvo ilgalaikė. Po kelių savaičių Lietuvos gyventojai pajuto, kad naujais okupantas nemažiau žiaurus ir tiek pat imperijalistiškas kaip ir pirmasis.

3. Stahiecker'io pirmasis falsifikuotas «įtikinantis» faktas

1941 metais spalio mėn. 16 dienos raporte Heinrichui Himmler'ui Franz Stahlecker rašė, kad 1941 metais birželio mėn. 25 dienos naktį, t. y. tą dieną vokiečių kariuomenei į Kauną įžengus, lietuviai partizanai Kaune likvidavo apie 1.500 žydų, ir sudegino apie 60 namų. Tuo metu Kaune buvo apie 154.000 gyventojų. Jų tarpe žydų bendruomenę sudarė apie 30.000 asmenų.⁶

Jeigu pirmąją naktį vokiečiams įžengus į Kauną būtų nužudyta apie 5% žydų tautybės asmenų, tokios baisios žudynės Kauno gyventojų nebūtų likusios nepastebėtos. Tuo labiau, jeigu tą naktį būtų padegta 60 namų, Kaunas atrodytų kaip Nero padegta Roma. Tuo tarpu nei tokių masinių pogromų, nei tokių gaisrų Kaune nebuvo. Gyventojai juos matytų, protestuotų ir dabar tai paliudytų.

4. Algirdo Klimaičio atvejis

Lietuvos laikinoji vyriausybė 1941 metais birželio mėn. pabaigoje patyrė apie vieną labai sunkų prasižengimą nukreiptą prieš žydus. Tai buvo Algirdo Klimaičio vykdytas viešas žydų mušimas viename Kauno garaže. Sužinota, kad A. Klimaičio būrys Stahiecker'io štabo buvo aprūpintas įvairiomis medžiagomis — ginklais ir privilegijomis naudotis karinėmis transportacijos priemonėmis.

⁶ Philip Freedman, *Ibid.*, 137 p. 1957.

Laikinoji vyriausybė apie tai patyrusi tuojau vienbalsiai pavedė dviems vyriausybės parinktiems atstovams — gen. Stasiui Pundzevičiui ir gen. Mečiui Rėklaičiui iškviesti Algirdą Klimaitį į laikinosios vyriausybės būstinę ir oficialiai laikin. vyriausybės vardu įspėti, kad jis liautuši ir pasitrauktų iš tos Stahlecker'io kriminalinės tarnybos.

Stahlecker'io laiško Himmler'ui tvirtinimu tą A. Klimaičio grupę sudarė apie 300 asmenų. Laikinosios vyriausybės atstovai iš pačio grupės vadovo patyrė, kad jo grupėje buvo tiktai apie 20 asmenų⁷. Jie daugumoje buvo politiniai kaliniai, išlaisvinti iš kalėjimo sukilimo metu birželio mėn. 23 dieną.

A. Klimaitis į posėdį atvyko kaip herojus ir tvirtino, kad jie atlygino tiems žydams marksistams, kurie tardymo metu sovietų kalėjime juos kaip politinius kalinius kankino ir jiems lupo nagus. Laik. vyriausybės atstovai A. Klimaičio ir jo grupės veiksmus griežtai pasmerkė, kaip kriminalinį gėdingą prasižengimą. Alg. Klimaitis susijaudino, pranešdamas davęs priesaiką Stahlecker'ui, vykdyti jo įsakymus. Už jo įsakymų nevykdymą jam gresianti mirtis⁷.

Laikinosios vyriausybės vardu A. Klimaičiui buvo pasakyta pasitraukti iš Kauno ir pasislėpti nuo Stahlecker'io įpareigojimų. Jo sūnaus tvirtinimu jo tėvo grupė žydus primušė bet nežudė. Tai nėra sunku patikrinti ir dabar, atsiklausus sūnaus.

Lietuviškoji visuomenė tą A. Klimaičio grupės vykdytą žmonių mušimą visuotinai smerkė ir neteisina.

Toks A. Klimaičio išpėjimas anais laikais buvo drąsus laikinosios vyriausybės veiksmas. Jis buvo pavojingas kaip gen. Pundzevičiui ir Rėklaičiui taip ir laikinosios vyriausybės nariams.

A. Klimaitis iš viešumos pranyko. Mirė, berods, 1988 metais kaž-kur Vokietijoje.

⁷Juozas Brazaitis, Raštų VI tomas, ĮLaisvėfondoleidykla, 1985. 143, 548-549p.

5. Pagrindiniai holokausto vykdytojai

Pagrindiniai žydų holokausto skatintojai ir vykdytojai buvo gen. Franz Walter Stahlecker, SS Standarttenfuehrer, Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD, ir Einsatzgrupės vadovas visame Ostlande.

Kari Jaeger SS Standarttenfuehrer, Befehlshaber der Sicherheitspolizei und der SD Lietuvoje. Jo artimiausi pagalbininkai buvo leitenantas Guenther Hamann ir seržantas Rauka. Jaeger, kaip jo raporte pažymėta, perėmė žydų holokausto vykdymą 1941 metais liepos mėn. 2 dieną.⁸

6. Hamann'o riedančios komandos (Rollcomandos)

Leitenantas Guenther Hamann labiausia buvo pasižymėjęs holokausto vykdyme savo suorganizuotų ir vadovaujamų riedančių komandų pagalba. Riedančiomis jos buvo vadinamos todėl, kad jos greitai judėjo iš vienos vietovės į kitą holokausto vykdymui.

Karl Jaeger savo slaptame raporte, 1942 metų vasario mėn. 2 dienos, gtn. Stahlecker'iuui optimistiškai aprašo Hamann'o vykdymus galutinio sprendimo uždavinius, o esą jis, su savo riedančiomis komandomis, vykdo holokausto vadų planą efektingai. Pagai Jaeger'io raportą riedančią komandą sudarė 8–10 išbandytų ir patikimų Einsatzgrupės vyrų.⁸

Friedrich Jackeln, SS-Obergruppenfuehrer und General der Polizei Ostlande, savo teismo tardymo parodymuose, sovietų prokuroro tardomas Rygoje 1945-46 metais sausio mėn. 26-vasario 3 dienomis pripažino, kad 10-12 vokiečių SD vyrų grupė sunaikino paties Hitler'io ir Himmler'io įsakymu Rygos getą, talpinusį 20-25.000 asmenų, berods 1941 metais lapkri-

⁸ Karl Jaeger, raportas gen. F. W. Stahlecker'iuui, gruodžio 1 d. iš Gestapo archyvo, Ludwigsburg, Bundesrepublik. Deutschland.

čio mėn. pabaigoje.⁹ Taigi Hamann'o riedančių komandų idėja buvo pasiekusi ir Latviją.

7. Aktyvistai, baltaraiščiai, lietuviai partizanai

Aktyvistai, baltaraiščiai, dažnai literatūroje vadinami lietuviiais partizanais, buvo idealistai kovotojai už Lietuvos laisvę ir valstybinę nepriklausomybę. Dabar jie tų sluoksnių, prieš kuriuos kovojo, yra melagingai kaltinami prasižengimais, kurių jie neatliko. Jie buvo aiškiai iš anksto išpėti nevykdyti savo teismų ir keršto veiksmų. Jie to išpėjimo laikėsi. Tokioje suirutėje beabejo galėjo būti sporadinių iššokių iš nesusi-pratėlių ar partizanais apsišaukėlių pusės. Bet tokie visuomenės buvo smerkiami ir sudraudžiami.

Vokiečių pirmiesiems wehrmachto daliniams pasiekus Kاونą ketvirtą karo dieną, sukilėliai turėjo nusiginkluoti ir suvežti savo ginklus į komendantūras. Jeigu kuris asmuo ir po to turėjo ginklą, reikštų, kad jis jį gavo iš kitos jau nelietuviškos iniciatyvos, kuri jam buvo numačiusi savus nedorus uždavinius. Nuo ketvirtadienio popietės, 1941 metų birželio mėn. 26 dienos, lietuvių įstaigos negalėjo naudotis radijo ryšiais susisiekti su savo visuomene. Už kelių dienų laikinajai vyriausybei buvo atimtos susisiekimo priemonės. Skubiai orientuoti visuomenę sąlygos buvo užblokuotos. Nežiūrint to, per pasiuntinius visuomenė buvo informuojama ir daug kur pati gerai orientavosi.

Yra žinoma visa eilė atvejų, kuriuose asmenys gundomi ir verčiami įsijungti į holokausto prasižengimus griežtai atsisakė. Už tai keli savisaugos daliniai buvo išsiųsti sargybos uždaviniams į pavojingiausias fronto linijas, darbams į Vokietiją, ar Vokietijos koncentracijos stovyklas. Žagarėje, gi, lietuviai po-

⁹ Friedrich'o Jeckeln'o tardymo parodymai Rygoje, 1945 metais gruodžio mėn. 14-15 dienomis, 374–377–281 p.

¹⁰ Vysk. Vincentas Brizgys, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940–44 metais, 1977, Chicago, III, 177–180 p.

licininkai, atsisakę šaudyti žydų tautybės žmones, buvo Einsatzgrupės narių sušaudyti ir užkasti tose pačiose duobėse su sušaudytais žydais¹¹. Toks likimas ištiko visą eilę lietuvių, kurie bandė gelbėti žydus ir buvo Gestapo išaiškinti ir pagauti.¹²

8. Palankios sąlygos Stahiecker'io „įtikinantiems faktams“ gaminti

Jau senai reikėjo atkreipti didesnę dėmesį į Einsatzgrupių vadovų bandymus fabrikuoti „įtikinančius faktus“ pagal Stahiecker'io patarimą. Nesuprantamais motyvais net įvairūs ir žydų autoriai bando neminėti tų suktų Stahiecker'io patarimų. Yra žinomi tiktai du autoriai, kurie tuos „įtikinančių faktų“ kūrimo planus demaskavo.

Tokių „faktų“ kūrimui Einsatzgrupė turėjo palankias sąlygas. Štai pora iš daugelio pavyzdžių:

Sukilimo metu iš kalėjimų išsilaisvino daug kriminalistų. Išėję iš kalėjimų į laisvę, jie nepajėgė išvengti naujų prasižengimų. Tad vėl pakliuvo į Lietuvos kriminalinės policijos rankas.

Taip vėl suimtieji kriminalistai tuojau reikalavo pasimatymo su Gestapo atstovais. Pastarieji atvykdavo ir kriminalistus perėmę savo žinion tuojaus išsiveždavo. Yra žinomi atvejai, kad Gestapas išimdavo kriminalistus tiesiog iš kalėjimų. Tokie „tal-kininkai“ jiems tada buvo labai reikalingi jų vykdomam holokaustui.

Savo eilėse Gestapas turėjo Lietuvos vokiečių, kurie gerai valdė lietuvių kalbą. Su viena tokia grupe Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (VLIK'o) nariams, jų tarpe ir man asmeniškai, teko susitikti. Tas buvo 1944 metais birželio mėn., kai aštuoni VLIK'o nariai buvo gestapo areštuoti. Prieš išvežant į teismą Vokietijon, mes buvome laikomi Gestapo rūsyje

¹¹ Adolfas Damušis, Milestones of resistance of Lithuania, publ. į Laisvę Foundation, Inc., 1989.

¹² Karl Jaeger, raportas gen. Stahlecker'iu, ibid. pusi.

Kaune. Mus saugojo Gestapo būrys sudarytas iš Lietuvos vokiečių. Kai kuriais atvejais jie su mumis pasikalbėdavo. Bet kartais nevengdavo prasitarti, jeigu jų viršininkai lieptų mus likviduoti, jie nesvyruodami paleistų mums kiekvienam kulka į galvą.

Yra liudijimų, kad tokie Einsatzgrupių nariai prieš egzekucijas buvo aprengiami civiliais rūbais ir fotografuojami veiksmo metu. Už tokių egzekutiųjų veiksmus lietuvių tauta negali būti atsakinga. Tokių egzekutiųjų amoralumas ir atėjūnų indoktrinuotas žiaurumas išskiria juos iš Lietuvių tautos bei priklausomybės Lietuvos valstybei. Niekad neteko girdėti lietuvių tarpe tokių išsišokimų, kad tokių atskirų individų prasikaltimai būtų uždedami visai tautai, iš kurios tie prasikaltusieji buvo kilę. O reikalingų konkrečių pavyzdžių ir mažumų tautinėse grupėse rastume gana daug.

Taip lygiai ir lietuvių tauta negalėjo atsakyti už atskirų atplaišų veiksmus, nors jie ir veikė vėliau savo rankoves perrišę plačiais baltais raiščiais, ar niekino ant savo rankovių Lietuvos vėliavos spalvas. Kai kurie neobjektyvūs autoriai skelbia apie baisų sadizmą prie Kauno garažo. Ten esą buvo išmėtytos kūnų dalys, krūvos lavonų. Jie tą sadizmą bando priskirti vietiniams okupuotųjų valstybių gyventojams. Tas visai neįtikėtina. Nei sukilimo metu, nei po sukilimo tas nebuvo žinoma nei skelbiama. Nėra abejonės, kad tas tada negalėjo būti slepiama ar nuslėpta. Atrodo, kad šiais laikais kai kam prireikė tokių „įtikinančių faktų“. Tai yra daugiau panašu į tardymo kamerų vaizdus aptiktus tuojau po sovietinės okupacijos.

Šiuo metu įvairūs liudijimai kelia klausimą, gal tos krūvos lavonų buvo kautynėse žuvusiųjų karių? Šis atvejis šaukiasi skubaus patikrinimo. Jis liečia VII-ojo forto ekzekucijas, kurios gen. Kari Jaeger'io pareiškimu, jo įsakymu buvo vykdomos. Taip pažymėta Jo raporte. Reiktų tiksliai išsiaiškinti, kokios tautinės kilmės buvo tie jo minimi „Lit. Partizanen“¹².

Yra žinoma, kad tūkstančiai Lietuvos žmonių rodė daug žmoniškumo, gelbėdami persekiojamus žydus, o taip pat ir

vokiečių ir sovietų masiškai mirštančius belaisvius nuo bado, šalčio, o taip pat ir iš Rytprūsių ateinančius išbadėjusius civilius vokiečius.

9. Nepagrįsti kaltinimai nekaltiesiems

Priešiškoje lietuviams spaudoje yra bandoma kaltinti tuos lietuvius, kurie nacių okupacijos metu buvo administracinėse pareigose. Tie kaltinimai taikomi selektyviai lietuviams ir kitiems okupuotųjų valstybių žmonėms. Apie tokius kaltinimus vokiečiams ar sovietiniams rusams tokio pat rango, kaip kaltinamieji lietuviai, neteko girdėti.

Lietuviškajam rezistenciniam pagrindžiui sąmoningi infiltruoti lietuviai į administracines bei ekonomines okupantų įstaigų pozicijas buvo labai reikalingi ir naudingi.

Nepateisinama skriauda yra daroma anų laikų jaunuoliams, o dabar jau tremtyje ir krašte esantiems pensininkams. Pildant okupantų reikalaujamą kvotą, jie buvo dažniausia prievarta įjungti į savisaugos dalinius sargybos pareigoms. Dabar juos už tai kaltina, teisia ir perduoda kerštui į lietuvių tautos engėjų rankas. Nors ir labai užvėlintai reiktų skubiai parodyti rūpesčio ir gelbėti tuos nekaltus asmenis nuo nesąžiningų gobelsinės propagandos tipo kaltinimų.

Šiuo metu net ir Vokietijoje yra bandoma dengti nacių prasižengimus, juos priskiriant okupuotųjų valstybių gyventojams. Ši tema bus nagrinėjama sekančioje prisiminimų ištraukoje, daugumoje paremtoje dokumentais gautais iš Gestapo archyvo Ludwigsburge.

PIRMASIS «ĮTIKINANTIS FAKTAS»

Reinhardo Heidrich'o suorganizuotų Einsatzgrupių vadovai vykdydami žydų tautos naikinimą, žinojo atlieką nedorą darbą. Tad jiems kilo mintis fabrikuoti „įtikinančius faktus“, kad ateityje galėtų savo kaltes priskirti kitiems. Ir tie „faktai“ turėjo būti taip sukombinuoti, kad holokausto prasižengimais būtų kaltinami ne naciai, bet vokiečių okupuotųjų kraštų gyventojai, ir kad pasaulis nepastebėtų Einsatzgrupių dalyvavimo ar dirigavimo. Šiame straipsnyje ir yra bandoma pažvelgti į tų klastingų planų eigą, kaip jie buvo vykdomi ir kiek jie turi dabar įtakos Vokietijoje po maždaug 48 metų.

1. «įtikinančio fakto» apybraiža

Toki klastingą falsifikuotu faktų planą patvirtina dabar randama medžiaga įvairiuose archyvuose, kaip pav. National Archives, Washington, D.C. ar Gestapo archyve Ludwigsburge, Vakarų Vokietijoje. Tie archyvai taip pat atidengia holokausto vykdytojų nusiskundimus, kad jiems nesiseka vietinės visuomenės sukurstyti kerštauti žydams.

Vyriausias holokausto vykdymo vadas Ostlande gen. Franz W. Stahlecker, nesisekant ištraukti vietinę visuomenę, ėmėsi pats ir sukūrė pirmąjį „įtikinantį faktą“ ne tikrovėje, o savo 1941 metų spalio mėn. 16 dienos raporto Heinrichui Himmleriui puslapiuose.¹

Lietuvoje anuo metu toks jo aprašytas faktas nebuvo girdėtas ir pagal aprašymo duomenis ir poros liudininkų pateiktą medžiagą neįmanomas. Jis taip rašo, kad ketvirtą karo dieną

¹Franz Walter Stahlecker, Anm. IV.1, S.68, f., Raportas Heinrichui Himmlerlui, 1941 m. spalio mėn. 16 d.

vokiečių karuomenei pasiekus Kauną, t. y. 1941 m. birželio mėn. 25 dieną, naktį Kaune buvo lietuvių partizanų likviduota 1500 asmenų ir sudeginta apie 60 namų ir jų tarpe keleta sinagogų. Didesnė dalis tų žudynių įvyko 200 metrų nuo vokiečių karinės vadovybės būstinės. Toks žiaurus įvykis negalėjo būti nuslėptas ir likti nepastebėtas. Kaip galėjo jį didelė masė žmonių ir jų tarpe uniformuotų vokiečių karių stebėti ir nereaguoti. Tokio įvykio dirigentai turėjo būti ypatingai įtakingi, jeigu bijota jiems pasipriešinti. Gatvė turėjo būti nuklota lavonais ir aplieta krauju. Tokių įvykių pėdsakus nebūtų buvę įmanoma iki paryčio pašalinti.

Toks tad „įtikinamas faktas“ dabar po 48 metų sutirštintai su „papildymais“ keliamas. Matyti, kad istorija turi tarti savo autoritetingą žodį, nes kai kam parūpo skubėti ir sufabrikuotą „įtikinantį faktą“ paversti tikroju faktu.

Tad ir kyla klausimas ar klatingiems propagandistams pavyks išstumti istoriją iš jos tiesos ir teisingumo kelio? Argi jau būsime prigyvenę istorijos teisingumo krizės laikotarpi?

2. «Įtikinančio fakto» atgarsis vokiečių jaunimo ir istorikų sluoksniuose

Vokietijos jaunuomenei patinka idėja, nacių kaltes priskirti okupuotųjų valstybių gyventojams. Kas susitinka su ta jaunuomene, patiria, kad jų dauguma yra įtikinti, kad ne vokiečių Einsatzgrupių nariai, bet okupuotųjų valstybių gyventojai vykdė holokaustą, keršydami už marksistų žydų skriaudas Sovietų Sąjungos okupuotųjų valstybių žmonėms.²

Vokiečių istorikai yra kiek atsargesni, jie Jaučia, kad nacių įvykdytų prasižengimų iš istorijos neišimsi. Su tuo tenka skaitytis. Tad jie griebiasi moralinio reliatyvumo principo. Tai yra jie ieško praeityje panašių įvykių, kurių motyvacija lyg ir švelnintų nacių prasižengimus.³

² Asmeniniai liudijimai iš susitikimų su vokiečiais, asmenų lankusių Vokietiją 1988–1989 metais.

³ Vokietijos prezidento Richardo von Weizsaecker pareiškimas „Nacių prasižengimas be palyginimo“, Frankfurter Rundschau, 1988.X.13.

3. Vokiečių Wehrmachto vadovų pažiūra

Specifinę padėtį čia užima Vokietijos Wehrmachto vadovybė. Jų pažiūra ypatingai verta dėmesio, nes ji buvo reiškiamą, kai holokaustas buvo vykdomas. Kai tikslai apie liepos mėn. 8 dieną gen. von Roques, vyriausias Šiaurės Wehrmachto grupės užfrontės vadas, atvyko į Kauną, jį tuojau gen. Stahlecker „informavo“, kad lietuviai savo iniciatyva vykdo „valymo“ darbus, t. y. keršija žydams. Tai buvo Jo pastangos įteisinti savo sufabrikuotą „įtikinantį faktą“. Tikrumoje, gi, tuo metu A Einsatzgrupės 3 komanda, Kari Jaegerio vadovaujama, skubotai vykdė holokaustą Kaune ir provincijoje.⁴

Tą pačią liepos 8 dieną von Roques informavo Šiaurės Wehrmachto grupės fronto vadą Ritter von Leeb apie žydų naikinimą. Pastarasis tuo klausimu paskelbė tokį pareiškimą:

„Okupacinė karinė vadovybė į priemonės ir metodus, taikomus žydų naikinimui, neturi įtakos. Jai nieko nelieka, kaip stovėti nuošaliai. Jeigu pagal savo tradicines normas ji išikištų, tai sukurtų dar vieną blogą argumentą tikrosios priežasties nuslėpimui. Karinio vieneto intervencija įtikintų, kad nežiūrint prielaidos, kad vyksta spontaniškas lietuvių „valymasis“, vis tiek viskas nukryptų prieš Einsatzgrupės.“⁵

Iš jų pareiškimo matyti, kad vokiečių karinė vadovybė suprato, kad Stahlecker bando įpinti vietinius gyventojus į dalyvavimą holokauste. Bet „įtikinančio fakto“, šešėlis, nors jo klastą jaučiant Stahlecker'io pastangomis visur buvo prikerģiamas.

Savo dienoraštyje feldmaršalas Ritter von Leeb įrašė ir tokį sakinį: „...v. Roques galvoja gana teisingai, kad tokiu būdu žydų klausimas nebus išspręstas. Geriausia būtų tą problemą spręsti sterilizuojant visus žydus vyrus.“⁶

4 Affidavit des Generals d. luf. F. v. Roques; Nbg. Doc. NOKW-2618.

5 Helmuth Krausnick, „Die Einsatzgruppen vorn Anschluss Oesterreichs bis zum Feldzug geg n die Sovletunion“, Erster Teil, 209 p.

« Helmuth Krausnick, ibidem. 208 p.

Tie du generolai nebuvo nacionalsocializmo šalininkai, bet anuo metu jie manė, kad sterilizavimas milijonus nekaltųjų būtų daug „humaniškesnis metodas“ negu žudymas.

Tais pačiais 1941 metais vienas žydų tautybės amerikietis, Theodore N. Kaufman, išleido brošiūrą vardu „Vokietija turi žūti“. Joje jis siūlė sterilizuoti visus vokiečius vyrus iki 60 metų amžiaus ir visas moteris iki 45 metų.⁶

4. Laikinosios vyriausybės įsipynimas

Į pasiaiškinimą su Wehrmachto vadovais žydų naikinimo klausimu buvo įsipynusi ir Lietuvos laikinoji vyriausybė. Pas gen. S. Raštikį, laik. vyriausybės Krašto Apsaugos ministerį, liepos mėn. įpusėjęs atsilankė žydų delegacija: Lietuvos kariuomenės vyriausias rabinas Sniegas ir Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas Goldbergas. Jie prašė laikinąją vyriausybę užtarti Einsatzgrupės naikinamąją žydų bendruomenę karinėje vokiečių vadovybėje.⁶

Prof. J. Brazaitis, laik. vyriausybės, laikinai einantis ministerio pirmininko pareigas ir gen. S. Raštikis sutarė padaryti demaršą vokiečių karinei vadovybei ir pareikšti protestą dėl Lietuvos piliečių žydų naikinimo.⁷

Gen. S. Raštikis su tais įgaliojimais nuvyko pas gen. Pohl, Kauno miesto vyriausią karinį viršininką. Su juo kartu jie nuėjo pas gen. Franz W. Roques. Pastarasis juos priėmė su savo štabo viršininku pulk. Kriegsheim ir adjutantu, kuris pokalbį stenografavo. Gen. Stasys Raštikis išdėstė lietuvių visuomenės pasipiktinimą ir protestą dėl Lietuvos piliečių žydų žudymo.

Gen. Roques atsakė, kad reikia su tuo apsiprasti. Karinė vadovybė toje srityje neturi galios. Tai esanti Gestapo veiklos dalis. Generolas pažadėjo apie tai painformuoti aukštesnes

⁷Stasys Raštikis, „Lietuvos likimo kelias“, IV t. 1982, 400–407 p., JAV.

institucijas. Buvo visai aišku, kad karinė vadovybė nenori ar net negali intervenuoti.⁸

5. Vizitas į Gestapo archyvą

1988 metais spalio mėn. 10-13 dienomis nuvykau į Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen Ludwigsburg, Bundesrepublik Deutschland. Ten buvo Antrojo pasaulinio karo Gestapo archyvas teisingumo ministerijos žinioje.

Man rūpėjo susipažinti su fotografijomis, kurias, mano nuomone, Hellmuth Guenther Dahms tendencingai panaudojo savo straipsnyje „Jahre der Heimsuchung“. Tas straipsnis tilpo istorinės populiarizacijos vokiečių žurnale „Damals“ 1988 metų kovo ir balandžio mėnesių numeriuose.⁹

Buvau iš anksto sudaręs dokumentų sąrašą, su kuriais norėjau susipažinti. Archyve man paaiškėjo, jeigu taip nebūčiau buvęs pasiruošęs, nieko nebūčiau laimėjęs. Ten gavau Heidrich'o, Stahlecker'io, Jaeger'io raportus bei Jeckeln'o tardymo protokolus.

Gavęs kelių fotografijų bylą, bandžiau rasti ant jų kokių atžymėjimų su paties savininko įrašais, bent kokios identifikacijos ar datos. Jos gi buvo švarutėlės. Prie tų fotografijų tebuvo priklijuota tiktai juostelė. Joje gražiu šriftu buvo atspausdinta Zentrale Stelle identifikacija su archyvo įstaigos pilnu vardu. Visi tekstai turėjo kaltinančių insinuacijų ne žydų naikavimo organizatoriams ir vykdytojams naciams, bet okupuotųjų valstybių gyventojams.

Štai vienas būdingas iš tų tekstų:

„Kaunas 1941: festgenommene Juedinnen, rechts Angehoerige der Litauischen Aktivistenfront.“¹⁰

8 Juozas Brazaitis, IV t. 1985, 138–146 p., JAV, red. Alina Skrupske-lienė ir Česlovas Orincevičius.

9 Hellmuth Guenther Dahms, „Jahre der Heimsuchung“ žurn. Damals, 1938.III, 186-210 p., IV mėn. 287–309 p.

Landesjustizverwaltungen, Ludwigsburge, Vak. Vokietijoje.

Fotografija vaizduoja gatve žygiuojančias žydelkaites, o ant šaligatvio stovi grupė aukštų vyrų. Tokią nuotrauką sufabrikuoti visai nesunku. Ten taip lengva buvo parašyti „dešinėje stovi grupė SS vyrų, perrengtų civiliais rūbais“. Ir kitos nuotraukos turėjo panašios tendencijos įrašus. Specialistai turėtų panagrinti tų nuotraukų atatikmenį ar neatatikmenį įrašams.

Gestapo archyve išakmiai prašiau dr. R. Mauracho originaliųjų nuotraukų su jo asmeniškais atžymėjimais, bei pulkininko D. Bischofshauseno liudijimų. Jie abu yra minimi literatūroje sąryšyje su Stahiecker'io 1941 metų spalio mėn. 14 dienos laiško duomenimis. Man archyvo vadovybės buvo paaiškinta, kad tos nuotraukos ir liudijimų tekstai yra duodami tik tai teismui.^{11a ir b}

6. Vakarų Vokietijos prezidento pareiškimas

Iš Gestapo archyvo išvykau su prastais išpūdžiais. Jaučiau, kad toks svečias kaip aš, norintis gauti specialius dokumentus, archyvo vadovams nėra pageidaujamas.

Vykdamas iš Liudwigsburgo į Lietuvį Vasario 17 dienos gimnaziją, stotyje pastebėjau, kad tos dienos t. y. spalio mėn. 13 dienos Frankfurten Rundschau dienraštyje pirmame puslapyje yra patalpintas Vakarų Vokietijos prezidento Richardo von Weizsaecker'io pareiškimas „Nacių prasižengimas be palyginimo.“ Jį godžiai, kelis kart perskaičiau.

Tą pareiškimą prezidentas padarė, atidarydamas 37-ąsias istorikų dienas Bamberge, trečiadienį, 1988 metais spalio mėn. 12 dieną. Čia pateikiu kelias pareiškimo mintis:¹²

Prezidentas replikavo į kai kurių istorikų bandymą moralinio reliatyvumo principu švelninti nacionalsocialistų prasižengimus. Prezidento patarimu: . . . „nedera pamesti pusiausvyros, kai mūsų žvilgsnis istorijos veidrodyje krenta ant nacionalso-

11a Zeugniss Dr. Maurach, a.a. O. (S. Anm. IV-390), S. 59., nuotr. orig.

11b Zeugniss v. Bischofshausen, a.a. O. (S. Anm. IV 310) S. 60, Vgl. Graml. S. 443.

¹² Richard von Weizsaecker, *ibidem*. 1–2 p.

cializmo bevardžių prasižengimų. Jis sukelia mumyse sąmyšį, nukreipiantį mūsų žvilgsnį į šalį. Nedera nusivylime užsida-ryti, reikia turėti drąsos atsiverti tiesiai." . . .

. . . „Ką vokiečių tautai ir jos kaimynams teko pergyventi nacionalsocializmo valdžioje, nereikia stengtis daryti dėl to kitus kaltais ar atsakingais." . . .

. . . „Juk pilnas išsilaisvinimas išryškėja, remiantis tiesa laisvėje ir leidžiant tiesai save nugalėti. Tame ir glūdi istorijos mokslo atsakingi uždaviniai. Jokie šios dienos tvirtinimai nepajėgs sumažinti nacionalsocializmo prasižengimų baisumo." . . .

. . . „Jaunuomenė tesusipažįsta su istorijos įvykių jėga ir tenesistengia istorijos naudoti specialiams šios dienos troškimams patenkinti." . . .

. . . „Istorija yra mūsų istorija ir ji nepriklauso vien tiktai istorikams." . . .

Bandyką panaudoti moralinio reliatyvumo principą nacionalsocializmo prasižengimų švelninimui prezidentas dar oponavo ir tokia mintimi: . . . „Argi mums kiek padeda, jeigu Auschwitz'ą palyginame su kitų žmonių panašiais naikinimo įvykiais ir jų baisumu. Auschwitz'as yra unikumas savyje. Kas ten vyko, įvykdė vokiečiai ir vokiečių vardu." . . .

Trumpu vedamuoju laikraščio redakcija pagyrė prezidento drąsą. . . „už tikslų žodį tikslioje vietoje" . . . (... „Wieder einmal hat Bundespräsident das richtige Wort an der richtigen Stelle gesacht".)

7. Užsklanda

Šiuo Vakarų Vokietijos prezidento pareiškimu yra atstatomas pasitikėjimas istorijos faktų jėga ir sustiprinama viltis, kad sufabrikuoti „įtikinantys faktai", prasižengėlių sukurti nepajėgs išstumti istorijos iš teisingumo ir tiesos kelio.

Skaudžiai pergyvenome genocido ir holokausto siaubą. Ap-gailestaujame, kad tų baisių veiksmų vykdyme dalyvavo Lie-

tuvos gyventojų ir lietuvių ir mažumų, kurie buvo pakėlę ranką prieš tautos bei valstybės žmones.

Prezidento mintys yra vertingos netiktai vokiečiams, bet ir kitų tautų žmonėms, įjungiant ir mus. Iš jų galima pasisemti daug stiprybės. Prašykime Dievo, kad jis padėtų mums brandžiau reikštis panašiuose ateities sąmyšiuose.

Ivadas į studiją apie Lietuvos gyventojų aukas ir nuostolius	3
Pirmoji dalis.	
1. Aukos ir nuostoliai remiantis gyventojų surašymu.	
1. Lietuvos teritorijos ir gyventojų skaičiaus kitimai	7
2. Lietuvos pirminių gyventojų skaičius karo pradžioje	9
3. Lietuvos pirminių gyventojų skaičius 1959 m.	9
4. 1940–59 m. gyventojų prieaugio %	10
5. Gyventojų prieaugiai 1940–59 m.	12
1 lentelė	12
6. Aukos ir nuostoliai gyventojų surašymo duomenimis	12
2 lentelė	13
Antroji dalis.	
Lietuvos gyventojų nuostoliai spaudos duomenimis	14
PIRMOJI SOVIETINĖ OKUPACIJA 1940–41 m.	14
1. Vadovaujančių asmenų suėmimas ir ištrėmimas	14
2. Repatrijantai į Vokietiją	14
3. Lietuvos karių areštai ir įkalinimas	14
4. 1940–41 m. politinių kalinių likvidavimas	15
5. Pirmasis masinis šeimų trėmimas į Gulagą 1941.VI.14–18	15
6 ir 7. Aktyviųjų lietuvių gaudymas ir žudymas prieš pat karo pradžią ir sukilimo aukos	16
8. Pasitraukusieji su frontu į Sovietų Sąjungą	16
NACIŲ OKUPACIJA 1941–44 m.	17
9. Sunaikintieji ūkininkai, darbininkai, transporto ir sargybos dalinių nariai, nacių sporadiškų egzekucijų aukos	17
10. Nacių holokausto aukos	19
11. Emigrantai, repatrijantai	19
3 ir 4 lentelės	20
ANTROJI SOVIETINĖ OKUPACIJA 1944 m.	21
12–13. Trys masiniai trėmimai į Gulagą 1945–46–47 m.	21

14. Repatrijavusieji į Lenkiją, 1945–1947 m.	21
15. Masinė ūkininkų deportacija, 1948 m.	22
16. Masinė miestiečių deportacija, 1949 m.	22
17. 1950 metų kovo–balandžio mėn. deportacija	22
18. 1951, –52, –53 m. deportacijos	23
19. Individualiai areštuotieji ir deportuotieji 1949–53 m.	23
20. Žuvę partizanai, kovotojai už laisvę, ir jų priešai sribai	23
21. Aukų ir nuostolių suvestinė spaudos ir liudininkų duomenimis	24
5 lentelė. Gyventojų aukų ir nuostolių suvestinė spaudos duomenimis	25
6 lentelė. Pirminių gyventojų skaičiaus kaita	25
7 lentelė	26–27
22. Gyventojų kaita 1940–59 m.	27
8 lentelė	28
Trečioji dalis.	
1. Nuostolių paskirstymas į įvairias pozicijas	29
9 lentelė	29
2. Gyventojų surašymo ir spaudos bei liudininkų informacijų duomenų palyginimas	30
2. Gyventojų nuostoliai iš kitų šaltinių	31
4. Aukos ir nuostoliai normalaus gyventojų augimo skaičiaus pagrindu	31
10 lentelė	32
5. Aukos ir nuostoliai išreikšti grafiškai	32
2 braižinys	33
11 ir 12 lentelės	34
Galutinas sprendimas	35